

Rezultati istraživanja prethistorijskih lokaliteta oko Koprivnice 1981. godine

Muzej grada Koprivnice u 1981. godini proveo je manja iskapanja na više lokaliteta. Osim na niže navedenima prethistorijskim lokalitetima, iskopavanje je vršeno i na lokalitetu Draganevec gdje je ustanovljeno postojanje antičke arhitekture¹, a početkom 1982. godine izvršena su zaštitna istraživanja lokaliteta Grede kod Delova, na mjestu lokacije »Podravkine« Farme junadi, i to neće biti predmet ovoga rada². Sva iskapanja koja se u daljnjem tekstu spominju provela je ista ekipa stručnjaka i radnika³.

1. Gola-Vlaško polje

Na lokalitetu Vlaško polje kod Gole postavili smo 18. kolovoza dvije male pokusne sonde (svaka je imala dimenzije 5 x 1 metar) radi utvrđivanja postojanja prethistorijskoga sloja na ovome lokalitetu. Naime, u zemlji na antičkim tumulima koji su ovdje istraživani između 1971. i 1973. godine (iskapanja je vodila S. Kolar)⁴, pronašli smo nekoliko ulomaka grube prethistorijske keramike s debljim kaneliranim barbotinom. Budući da je zemlja na tumule dovezena iz blizine, pretpostavili smo da bi u blizini morao postojati prethistorijski sloj s naseljem ili nekropolom.

Sondu I postavili smo na livadi Josipa Večenaja iz Gole (od stabla na tumulu I istočno 17,35 m). U drugome i trećem otkopnom sloju (10—50 cm) ima sitnijih crvenih komada zemlje i malo tragova ugljena. Dublje od 50 cm nalazi se čisti bijeli pijesak (do 80 cm), ali se ispod njega javlja i sloj sive, svijetle i mekane gline.

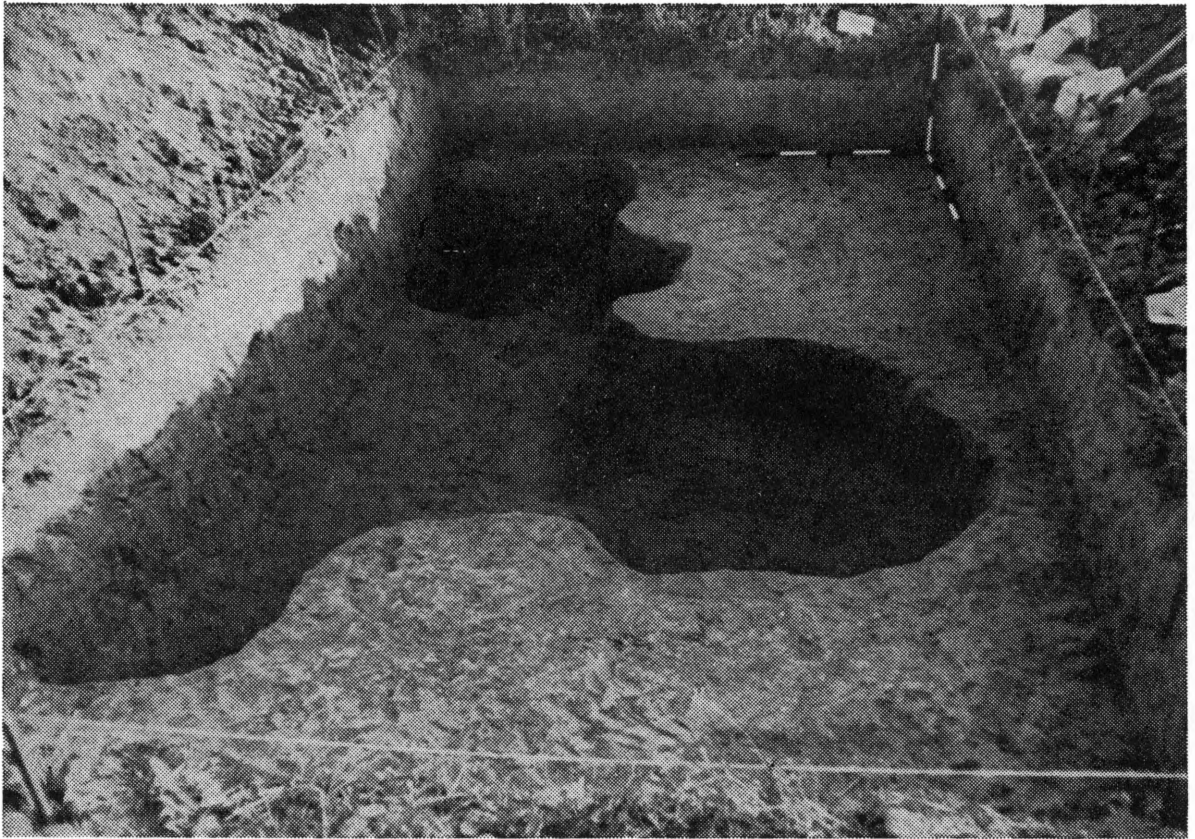
Na zemljištu Martina Šestaka postavili smo sondu II (53,30 metara zapadno od stabla na tumulu I). Površina je šljunkovita i tvrda. Na dubini od 37 cm pronašli smo nekoliko ulomaka izgorenoga maza. Na 70 cm javlja se crna zemlja prošarana žutim pijeskom. Na dubini od 92 cm pronašli smo, u vrlo tvrdoj i crnkastoj zemlji, tragove ugljena i sitni ulomak keramike. Crna zemlja, slična nabijenome mulju, seže do 140 cm, a nakon toga se pojavljuje žuta mrtvica. Sondama I i II 1981. godine nismo uspjeli dokazati postojanje prethistorijskoga kulturnog sloja, ali ga ni demantirati. Potrebna su veća sredstva za bolje sondiranje okolice, kako bi se dobio određeni odgovor na to pitanje.

2. Koprivnički Bregi-Seče

Od 24. do 28. kolovoza nastavljeno je istraživanje lokaliteta Seče, započeto 1979. godine i nastavljeno 1980. godine.⁵ Postavili smo dvije sonde na njivi Vilima Stunje iz Koprivničkih Bregi. Sonda I/1981 nalazi se nešto sjevernije od položaja sonde I/1979, a sonda II/1981 smještena je još dalje na sjeveroistok. Svaka sonda imala je dimenzije 5 x 3 m te je ukupna do sada otvorena površina na lokalitetu 162 m².

U sondi I, na prvome sloju kopanja, nailazili smo i na prethistorijske i na srednjovjekovne nalaze. Na oko 25 cm dubine nalazi se sloj tvrde nabijene zemlje, oko sredine sonde ukazuje se tamna zemlja, no, tlocrt dijela jame koji se nalazi u sondi, ukazuje se tek na oko 50 cm. Jama S—I čini se da je stoga ukopana iz posebno nabijene sive zemlje. Međutim, nema dovoljno elemenata za tvrdnju da se radi o pravoj nabijenoj podnici. U kvadrantu C—1/2 stalno se pojavljivalo mnogo maza (pečene zemlje) i ugljena, te je postalo očito da se radi o ognjištu, koje je stajalo na malo izdvojenom mjestu, uz rub velike jame (možda zemunice?). Ognjište u jami S—I bilo je potkopano kupolasto, te jedan donji dio čak izlazi izvan sonde I. Dno ognjišta je na 140 cm od površine tla. Jama S—I inače ima nekoliko različitih nivoa na dubini oko 100 cm (od 86 do 114, v. Sl. 1). Jama na jugoistočnoj strani sonde izlazi daleko izvan te čemo je pokušati istražiti u cijelosti u narednoj kampanji. Jama S—I dala je isključivo prethistorijske nalaze.

U sondi II također smo naišli na tvrdo nabijenu zemlju na dubini oko 25 cm. Na nabijenome dijelu zemlje naišli smo na nekoliko lijepo ornamentiranih ulomaka ranosrednjovjekovnih keramičkih posuda, te zgoru nastalu pri kovanju i taljenju željeza. Nabijena podnica, koja je vjerojatno služila kao nekakva srednjovjekovna kovačnica na otvorenom, nije istražena u cijelosti. Nalazila se u kvadrantima ABC—4 i 5, na dubini od 25 do 55 cm. Srednjovjekovna podnica preslojila je usku prethistorijsku jamicu S—II, pa je vjerojatno tom prilikom uništen gornji dio te jame, te oko nje nailazimo i na razasute prethistorijske nalaze. Jama je sezala do dubine od 140 cm (Sl. 2). U obje sonde ispod

Slika 1. Sonda I na lokalitetu Seče, 1981.

slojeva s nalazima dolazi žuti pijesak sa sivkastim proslanjima.

Očito je da se djelomice ponovila situacija iz 1979. godine. Naime, u gornjemu sloju nalaze se i srednjovjekovni nalazi, dok je donji sloj (1979. godine, u sondi I, vjerojatno dva donja sloja) prethistorijski⁶.

Gruba keramika jame S—I uglavnom je crvene i okerboje. Pretežu lonci i lončići, s drškom koja obično polazi malo ispod oboda prema trbuhu, a često ispod oboda imaju horizontalni niz otisaka nokta (T.1/5). U fakturi gruboga posuda, uz primjese pijeska, redovito je prisutan usitnjeni kamen.

Fina i prijelazna keramika jame S—I pretežno je sive, crvene i oker boje. U fakturi, uz primjese pijeska, ponekad ima i usitnjenog kamena, ali je bolje obrađena nego gruba keramika. Zastupljene su bikonične zdjele, bez ornamentata ili ornamentirane vertikalnim linijama u gornjemu dijelu i kratkim zarezima po obodu

(T.1/3), zaobljene amfore sa širokim trakastim drškama na trbuhu (T.1/1), amforice sa drškama između vrata i trbuha, bikonične amfore s ugnutim donjim dijelom i širokim, malo udubljenim trakastim drškama iznad prijeloma (T.1/4), te posude na širokoj šupljoj nozi s rupom blizu gornjega završetka noge (T.1/2). Izvan jame pronađena je trakasta drška s dva roščića u donjemu dijelu, identična onoj iz 1979. godine (T.1/10)⁷, te zdjela s malo zadebljanim i izvijanim obodom i horizontalnim žlijebom ispod njega (T.1/8). Ornamentirane su zdjele i amfore. Jedna amfora ima ornament u obliku elipsastog vijenca, načinjenoga od blago udubljenih jamica (T.1/4), dok jedna zdjela, pronađena izvan jame, ima vertikalne žljebove (T.1/9). Jedan mali ulomak posude ima na sebi tragove crvenog bojenja.

Gruba keramika jame S—II može se izjednačiti s grubom keramikom jame S—I, pa nije potreban poseban opis.

Fina i prijelazna keramika jame S—II je siva, crvene ili oker boje. Zastupljene su zdjele (T.1/7) i vrčevi (T.1/6). Vrčevi imaju ponekad na trakastoj dršci po dvije žljebljene linije (T.1/6). Jedna siva posuda ornamentirana je sa četiri rovašene jamice (T.1/7), dok je jedan ulomak crvene posude, pronađen u blizini jame S—II (na oko 30 cm dubine) ornamentiran trokutastim ili cik-cak užljebljenim linijama, te kapljicastim ubodima s obje strane jedne linije (T.1/11).

Kretni materijal jama S—I i S—II čine uobičajeni nožići, strugala i odbici.

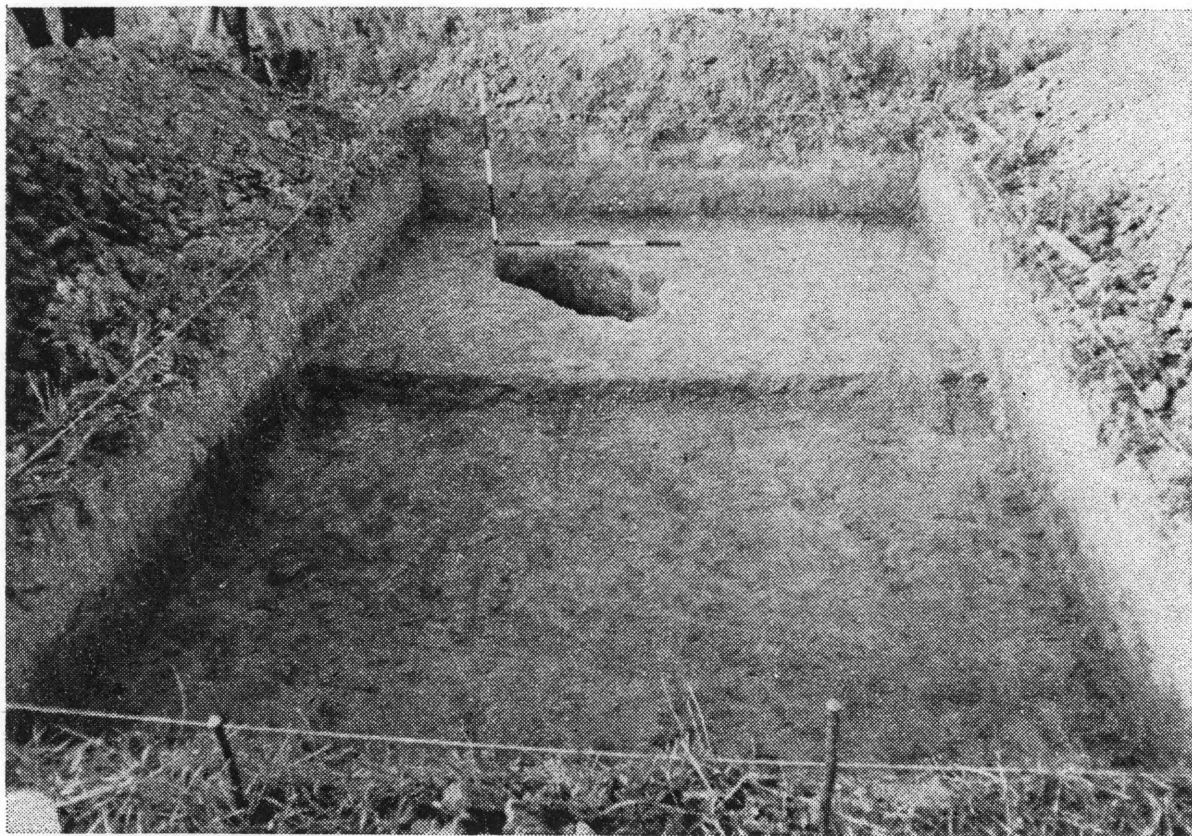
Prema keramičkim nalazima očito je da se ponovno radi o kulturi Seče, i to o njezinoj razvijenoj fazi, slično kao kod nalaza iz 1979. godine⁸.

Srednjovjekovni nalazi s nabijene podnice iz sonde II pokazuju slijedeće karakteristike: boja posuda je siva i oker-crvenkasta, lonci imaju relativno kratak vrat i jednostavan, nerasčlanjeni obodni dio (T.3/6,8), zastupljeni su i lon-

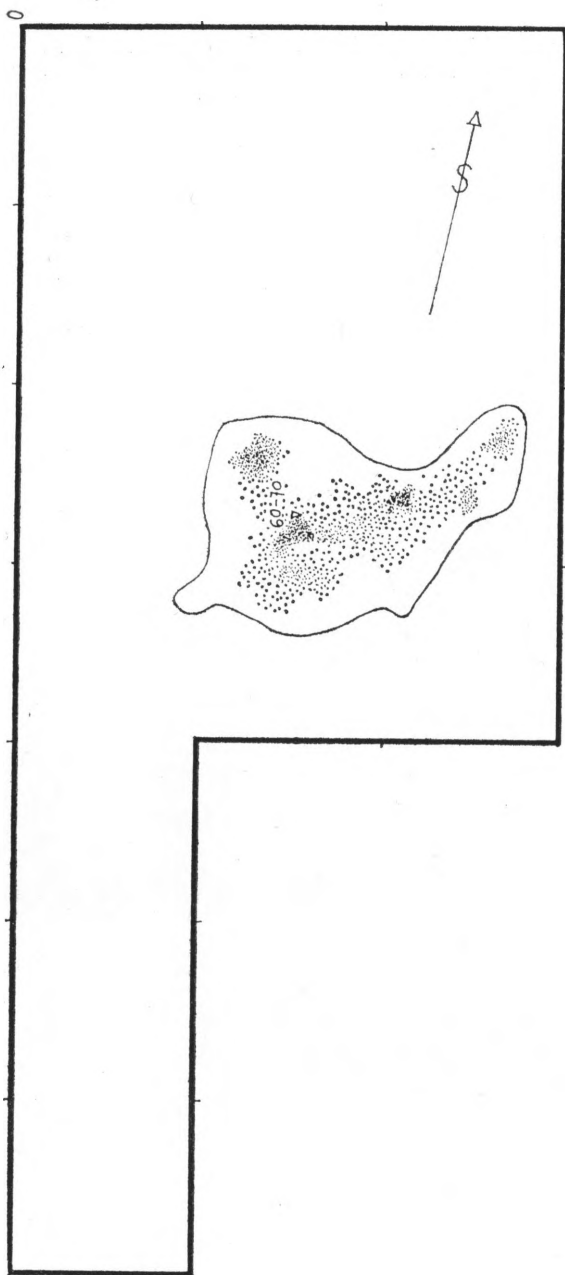
ci s profiliranim ramenim dijelom (T.3/7). Ornamenti su u pravilu jednoredne ili višeredne valovnice, relativno okomite ili nagnute na lijevu stranu (T.3/6,7,9—12). Uz njih se pojavljuju horizontalne linije (T.3/9) i kosi žigosani žljebovi, sastavljeni od po pet uboda (T.3/7).

Analogije srednjovjekovnoj keramici ukazuju na rani slavenski srednji vijek (9—10. stoljeće)⁹, te će se i podnica, tj. kovačnica, morati datirati u isto vrijeme.

Razmatrajući prehistorijski materijal iz sonde I i sonde II (jama S—I i jama S—II), došli smo do zaključka da se radi o istome razvojnom stupnju kao u slučaju većine materijala iz sonde I i II 1979. godine¹⁰. Nekoliko ulomaka keramike vrlo je indikativno za smještaj u vrijeme. Osim toga, u jami S—I pronašli smo ulomke bikonične zdjele ornamentirane stilom lasinjske kulture (T.1/3)¹¹, a sličan je slučaj i s ulomkom iz sonde II (T.1/11)¹². Na površini i u sloju oranja povremeno se nailazi na tipičnu ranu lasinjsku keramiku¹³. Uzimajući u obzir cjelokupni

Slika 2. Sonda II na lokalitetu Seče, 1981.

Slika 3. Koprivnički Ivanec-Vojnik I, 1981. Sonda I

odgovarajući materijal sa Seča (kasnoneolitske nalaze, materijal kulture Seče i materijal rane lasinjske kulture)¹⁴ i uspoređujući ga s materijalom rane lasinjske kulture s drugih lokaliteta, uočiti ćemo neke sličnosti u ornamentiranju i oblicima¹⁵. Međutim, postoji i čitav niz krupnih razlika: na keramici kulture Seče sasvim je drugačije koncipirana ornamentika, postoje okrugla plastična ispupčenja lendjelskog tipa, male jezičaste izbočine proto-lasinjskog tipa, vrlo slične tisapolgarskima, još su u upotrebi probušene ravne šuplje noge (nasljeđe sopotske kulture, ali i vremenska paralela s Tiszapolgar-kulturom)¹⁶, tj. postoje elementi kojih u lasinjskoj kulturi nema. Što se tiče vremenske komparacije, morat ćemo donekle korigirati ranije paralele s Ludanice-kulturom, jer je moguća samo ranija vremenska pozicija kulture Seče (prije svega u početnoj fazi te kulture)¹⁷. Prema tome, kulturu Seče moramo paralelizirati s horizontima Brodzany-Nitra i Tiszapolgar (po J. Pavuku i S. Šiški horizont Lengyel III)¹⁸. Tome u prilog svakako govori i novi površinski nalaz ravnoga, malo prstenasto izvučenoga dna posude, koje odozdo ima motiv križa izveden na način kasne ubodno-trakaste (Stichband) keramike (T.1/12)¹⁹. Kasna ubodno-trakasta keramika istovremena je s kasnim stupnjevima lendjelskih kultura, bez obzira na neka kronološka neslaganja o položaju tih kultura (završni neolit ili rani eneolit)²⁰. Istome vremenskom horizontu pripada vjerojatno materijal koji na lokalitetu Letičani-Bukvik prethodi lasinjskoj kulturi²¹.

S obzirom na nove pokazatelje, kulturu Seče treba datirati u rani eneolit, horizont Brodzany-Nitra, Tiszapolgar i najkasnija udobno-trakasta (Stichband) keramika. Elementi koji su slični keramografiji lasinjske kulture i kulture Ludanice ovdje (u kulturi Seče) su raniji i prethode im, tj. dio geneze lasinjske kulture mora se, kako i u kasnim lendjelskim kulturama, jednako tražiti i u kulturi Seče, što ne znači da nije moguća kratkotrajna istovremena egzistencija rane lasinjske kulture i kulture Seče. Zbog različitih supstratnih osnova u različitim krajevima nužno je lasinjska kultura pri svome formiranju dobila lokalne karakteristike, tj. došlo je do pojave regionalnih varijanata.²²

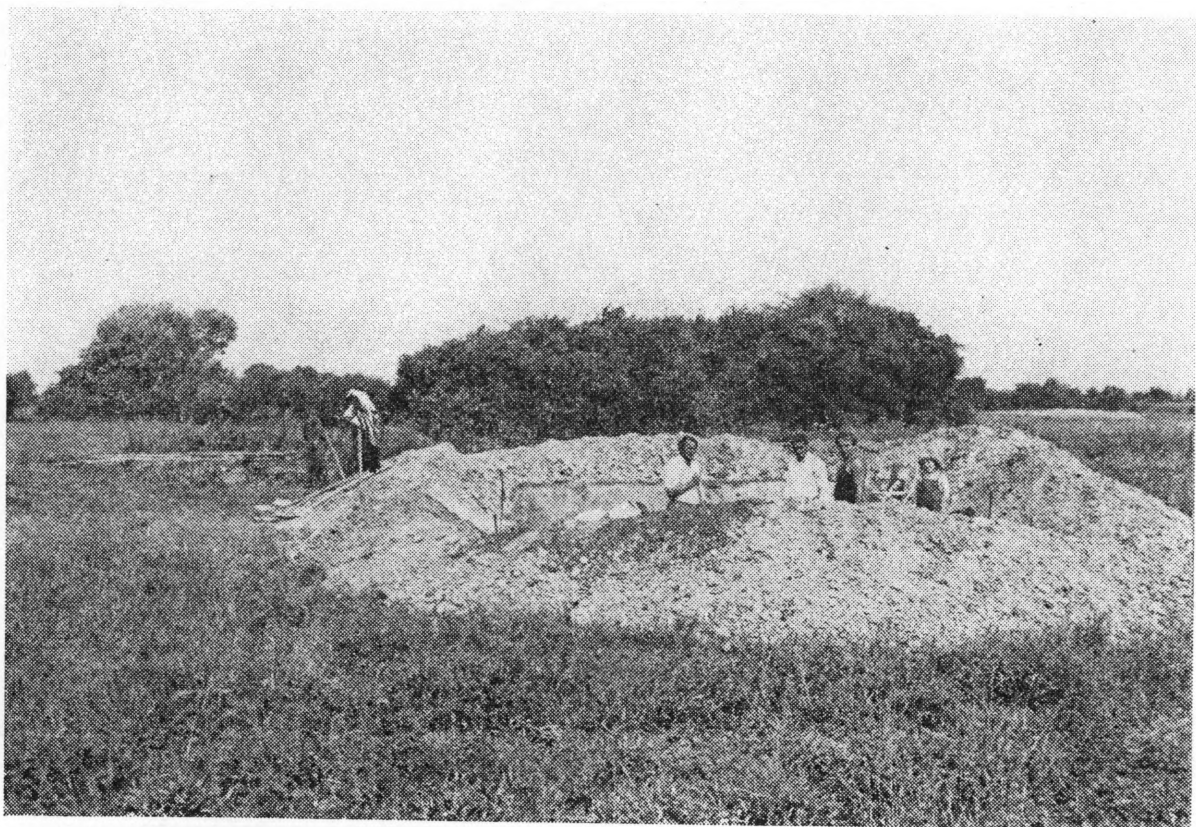
3. Koprivnički Ivanec-Vojnik I

Lokalitete Vojnik I i Vojnik II pronašli smo rekognosciranjem terena u vrijeme iskapanja na Piškornici (v. dalje). To su dva brežuljka, smještena iznad livada u ravnici, oko 500 m zapadnije od Piškornice, uz cestu za Pustakovec. Između brežuljaka protejeće potočić. Na Vojniku II (zapadniji brežuljak) pronađeni su kasno-srednjovjekovni nalazi, a na lokalitetu Vojnik I prethistorijski i kasnosrednjovjekovni nalazi. Odmah smo odlučili na Vojniku I postaviti pokusnu sondu. Sondu (površina 15 m²) smo postavili na njivi Andre Kendela iz Koprivničkog Ivanca (1. i 2. rujna). U sloju oranja bilo je svega nekoliko sitnih ulomaka keramike. Kulturni sloj s nalazima počinje odmah ispod toga, ali je zem-

Iza izmiješana na nekim mjestima (nalaze se i recentni predmeti) do 30 cm. Već na dubini od 50 cm tamna zemlja je izmiješana sa žutom. Na dubini od 60 do 70 cm ukazala se veća crveno-crna mrlja s mazom, ugljenom i pepelom. Zbog male debljine možemo je jedino protumačiti kao jedno kratkotrajno ognjište na otvorenom (maksimalna veličina oko 1,80 x 1,20 m u kvadrantima B—C/4—5). Drugih objekata nije bilo (Sl. 3). Što se dublje kopalo, žute zemlje i pijeska bilo je sve više, te na dubini od 120 cm siva zemlja posve nestaje, a pojavljuje se samo žuti pijesak. Međutim, i viši slojevi sive zemlje bili su prilično izmiješani s pijeskom. Čini se da je sloj zbog nekoga razloga na ovome dijelu lokaliteta poremećen. Nalazi s različitih dubina ne pokazuju razlike. Zbog kiselosti tla keramika se pri dužemu namakanju u vodi raspada. Is-
točni profil sonde I dao je slijedeće vertikalno-

-stratigrafske podatke: od 0 do oko 20—25 cm nalazi se tamni recentni sloj zemlje, koji se preorava; ispod toga javlja se sloj svijetlo-sivo-smeđe pješčane zemlje s nalazima (30—35 cm debljine); ispod ovoga sloja dolazi sloj maslinasto-sive zemlje s pijeskom (oko 70 cm debeo), u čijemu gornjem dijelu se nalazi 10—15 cm debeo sloj crvene pečene zemlje s nalazima (dug oko 2 m); ispod ovoga sloja dolazi sloj žuto-crvenoga pijeska bez nalaza. Budući da je jedini objekt u sondi kratkotrajno **ognjište 1**, analizirat ćemo prvenstveno nalaze iz njega.

Gruba keramika ne pokazuje veliku raznovrsnost. Nekoliko dna i trbušnih dijelova posuda ukazuje da se ovdje radi o posudama većih dimenzija, loncima i lončićima (T.3/5). Boja im je siva, oker i crvena. Ponekad su bikonične profilacije. Rijetko se susreću i izrazito grube blago bikonične zdjele (T.3/2).

Slika 4. Koprivnički Ivanec-Pišcornica. Pogled na lokalitet

Slika 5. Koprivnički Ivanec-Piškovnica, 1981. Jama 1

Fina i prijelazna keramika sive je, crne, oker, crvene i smeđe boje. Pretežu bikonične zdjele s ugnutim donjim dijelom (T.1/1,2,10,15), ali su često zastupljeni lonci i lončići (T.2/14,19,21,T.3/3). Površina posuda je ponegdje uglačana. Kod jednoga lonca vidljiv je trag crne boje (T.3/3-smola?). Neke zdjele imaju konkavni vrat i rebrasto izvučen trbuh (T.2/1,2), dok druge imaju kratki gornji konus i zaravnjeni obod, te obično oštro profilirani trbuh, konkavno uvučen odmah ispod prijeloma (T.2/10). Zastupljene su i zaobljene i blago bikonične zdjele (T.3/4). Pojavljuju se manji vrčići-šalice s drškom koja spaja obod i prijelom bikoničnog trbuha, te malo nadvisuju rub posude (T.2/7,9) i vaze na široj šupljij nozi bez zadebljanja u gornjemu dijelu (T.3/1). Pronađen je i dio šalice s ručkom (T.2/8), te ravni okrugli poklopac s drškom. Za dio nalaza teško je reći pripada li bikoničnim zdjelama ili vrčićima (T.2/11—13,16,18,20). Ornamentirane su

zdjele, vrčići i lončići. Čest ornament su kose ili vertikalne, plitko urezane, linije u snopu (T.2/11—19,21), uz koji se tek izuzetno pojavljuju kapljicašti ubodi (T.2/19). Veliki dio nalaza nema nikakvih ornamentata.

Nekoliko sitnijih ulomaka može se protumačiti kao **plastika**. To su prije svega dva duguljasta roga (T.2/4,6) i ulomak stilizirane životinjske glave (T.2/5). Moguće je, međutim, da su ovi primjerci stajali na posudama²³.

Kameni materijal nije brojan. Zastupljeni su ulomci jedne svijetlo-zelene i tamno-zelene sjekire, sivkasto-žutoga klina (T.2/3), kao i nekoliko kremenih nožića i odbitaka.

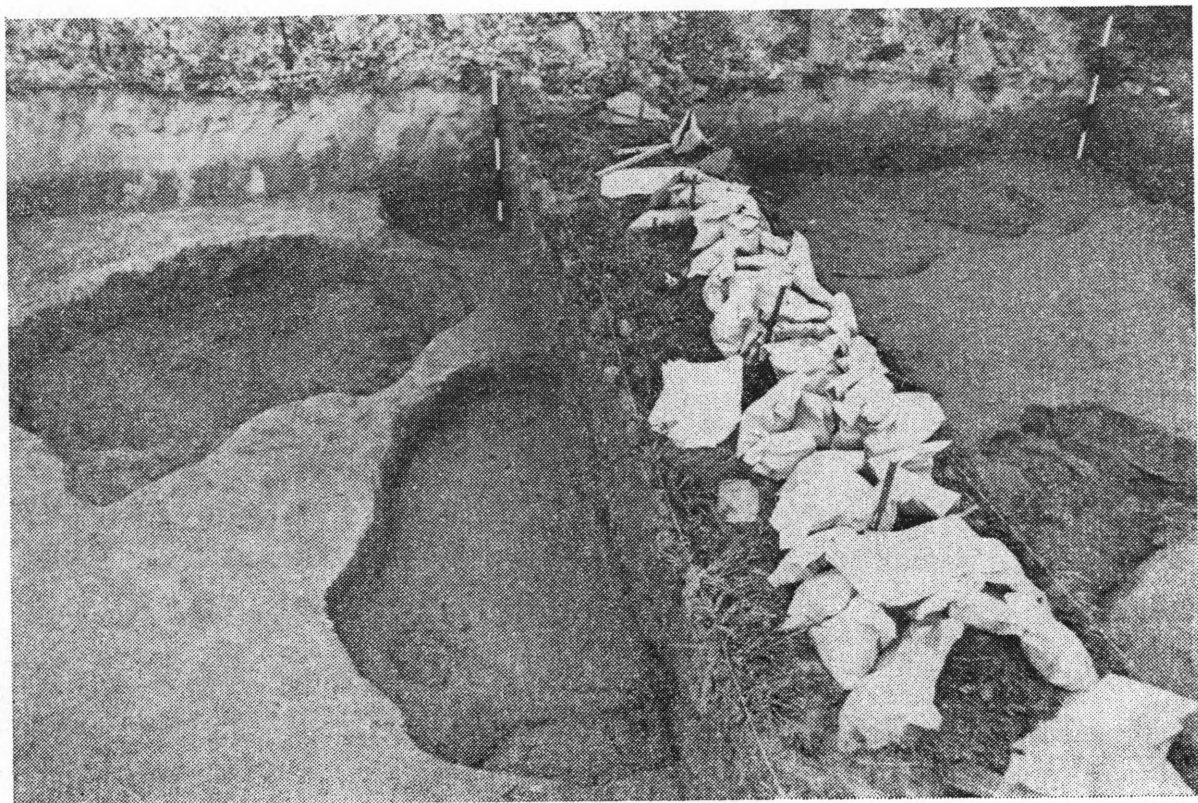
Nesumnjiva je kulturna pripadnost lokaliteta: sve analogije keramičkim proizvodima s nalazišta ukazuju na ranu lasinjsku kulturu, s još nerazrađenim i relativno siromašnim sustavom ornamentiranja, karakterističnim profilima zdjela, te nogama od vaza na nozi²⁴.

Značenje ovoga lokaliteta je višestruko: oko Koprivnice i Đurđevca do danas su registrirana svega četiri lokaliteta lasinjske kulture. Osim ovoga, to su još Koprivnički Bregi-Seče²⁵, Ludbreški Ivanac-Polje (Zidina)²⁶ i Sirova Katalena²⁷. Značajno je da se i u ovome slučaju radi o ranoj fazi lasinjske kulture, slično slučaju na lokalitetu Seče (površinski sloj). Danas je moguće, barem za dio Podravine i Bilogore, korigirati kronologiju završetka neolita i početka eneolita (a, kako se čini, nešto slično zbivalo se i u jugozapadnoj Mađarskoj, Koprivnici susjednom području oko Nagykanizse)²⁸; naime, svakako otpada teorija o izravnom izrastanju lasinjske kulture iz sopotske kulture klasičnoga izraza²⁹. Kao »međučlan« u našem kraju se pojavljuje kultura Seče (v. dio o lokalitetu Seče). U varaždinskom kraju nepoznat je završetak neolita i međufaza, dok u susjednim slovenskim krajevima nailazimo također na jednu varijantu lendjelskih kultura (Ajdovska jama)³⁰, koja će vjero-

jatno također činiti međufazu između srednjih lendjelskih razvojnih stupnjeva (kasno-neolitskih) do lasinjske kulture. Lokalitet Letičani-Bukvik (kod Bjelovara)³¹, danas je to pouzdano, također ima ove dvije razvojne faze (tj. ranoeneolitsku sopotsku s primjesama kasne uubodno-trakaste keramike, te ranu lasinjsku)³², što znači da niti u središnjim dijelovima sjeverozapadne Hrvatske ne treba očekivati pojavu lasinjske kulture odmah na početku eneolita. Ostaje do daljnjega, međutim, nerazjašnjen kronološki položaj lasinjske kulture u Slavoniji i Bosni³³.

4. Koprivnički Ivanec-Piškornica

Godine 1980 (1. i 2. listopada) izvedeno je pokusno sondiranje na lokalitetu Piškornica kod Koprivničkog Ivanca (livada Ivana Lipuša) i očišćen mali dio profila kanala Vratnec koji presijeca ovaj lokalitet. Tom prilikom ustanov-

Slika 6. Koprivnički Ivanec-Piškornica, 1981. Jama 1

ljeno je na ovome nalazištu zajedničko egzistiranje licenske keramike i sjeverne panonske inkrustirane keramike (dalje: SPIK), a zbog razdvojenih dijelova jame u sondi I/1980 (vel. 1x5 m) smatrali smo da se radi o dvjema jamama³⁴.

Godine 1981. (od 27. kolovoza do 1. rujna) nastavljeno je iskapanje na istome mjestu. Sonda I/1981 postavljena je sjeverno uz sondu I/1980, a sonda II/1981 na južni dio, pa smo tako povezali tri sonde. Ukupna površina im je 35 m². Reper je i ovoga puta bio jugoistočni stup napuštenoga drovnog mosta na kanalu Vratnec. Spajanjem tlocrta ustanovljeno je da se radi o jednoj dvodijelnoj jami (jama 1), vrlo plitko ukopanoj (dubina ukapanja kod mjerenja ovisi o nasipu uz kanal koji je recentan), male dubine i nepravilna oblika (Sl. 5,6). U svim sondama nalaza je bilo odmah ispod površine. U sondi II/1981 jama se pojavljuje na oko 35 cm, a u sondi I/1981 na 50 cm (zbog nasipa). Nalaza (uglavnom keramičkih) u jami 1 ima izuzetno mnogo, te to dovodi u pitanje i funkciju jame. Činjenica je, doduše, da i jama A (u sjevernom profilu kanala Vratnec) ima mnogo nalaza, a ima ih i u jamama na ostalim licenskim i panonsko-inkrustiranim nalazištima (npr. Podgorač-Breški i Đakovo-Grabovac)³⁵. Na žalost, jamu 1 nismo uspjeli iskopati u cijelosti, jer velikim svojim dijelom izlazi na jugoistočnu stranu sonde, pa i funkcija jame ostaje do daljnjega nerazjašnjena. Kvadrant B—3 u sondi I/1981 bio je pun tamne zemlje, gara i keramičkih nalaza, a dubina mu je bila 137 cm. Očito je da se radi o jednoj povezanoj, ali dvodijelnoj, pretežno plitkoj, jami. Dimenzije istraženoga dijela jame su (S—J) 6,8x4 m (I—Z). U sondi II/1981 najdublji dijelovi jame bili su na 80 cm, što znači da je njezina realna dubina maksimalno oko 40 cm, a ponegdje čak 15—20 cm (Sl. 4—6). Osim ulomka kamene sjekire, pronađen je kameni brus (T.6/3)³⁶ te kremena strelica i nešto nožica.

Gruba keramika tek se izuzetno (u slučajevima kada je ornamentirana urezima) može atribuirati licenskoj keramici ili SPIK-u. Boja joj je crvena, smeđa i siva. U fakturi ima redovito primjese pijeska i usitnjenoga kamena. Oblici su: amfore, lonci, lončići, polukuglaste zdjele (T.6/2). Ponekad su lonci i amfore s cilindričnim i ljevkastim vratom ornamentirani prevlačenjem grančica ili tupim žljebljenjem (T.6/4). Grube amfore na trbuhu imaju tunelaste široke drške, koje ponekad imaju tri plastična rebra.

Fina i prijelazna keramika koju nije moguće atribuirati preciznije, pretežno je crne boje, uglačana, s primjesama pijeska u fakturi. To su uglavnom polukuglaste zdjele sa zaravnjenim obodom, zdjele s nešto ugnutim obodom i malim kosim ili horizontalnim pseudo-drščicama ispod oboda, lončići s ugnutim obodom i malo koso postavljenim širim drščicama ispod oboda (T.6/1), te lonci s malo ljevkastim vratom (T.6/5).

Fina i prijelazna keramika tipa SPIK je crne, sive, smeđe, ponekad i crvene boje. U fakturi su primjese pijeska, ponekad (kod prijelazne keramike) i nešto usitnjenoga kamena. Zastupljene su posude tankih stijenki (od 1 do 3 mm), ali i debljih stijenki (od 6 do 16 mm), naročito kod prijelazne keramike. Ponegdje je sačuvana bijela inkrustacija u urezanim ornamentima (T.4/3—6,8). Fino posuđe tipa SPIK u pravilu je uglačano. Ornamentirano je različitim uskim horizontalnim ljestvičastim trakama, ubodima u nizu, koncentričnim kružicama koji imitiraju privjeske te mrežasto iscrtkanim trokutima (T.4/3,4,6). Neki ulomci imaju ornament horizontalne uske riblje kosti ili vertikalnih zarez. Ulomci amfora imaju nešto grublje ornamente postavljene na ramenu i plastičnim užim i duljim pseudo-drščicama (T.4/8); ornamenti su izvedeni tehnikama duboreza, kratkih dubljih zarez i običnog urezivanja. Neke amfore na ramenim dijelovima imaju kosa plastična rebra (T.4/7). Ulomci vrčeva prijelaznog tipa SPIK imaju na obodu okrugle dublje ubode, ispod oboda dvije horizontalne linije, a na dršci koja polazi od oboda, samostalne koncentrične kružice i trokute, sastavljene od koncentričnih krugova i linija izvedenih brazdastim ubodima i inkrustiranim (T.4/5-drška). Oblici su šalice (T.4/3,4,6), lončići, vrčevi (T.4/5), amfore (T.4/1,2,7).

Prijelazno posuđe tipa SPIK ponekad podsjeća na grubo, ali je često vrlo pažljivo izrađeno. Ljevkasti vratovi amfora ornamentirani su trakama od po tri—četiri linije, poredanima cik-cak (T.4/1). Donji dijelovi amfora i lonaca također imaju ornamente vertikalnih ureza ili metličastoga prevlačenja, dok su rameni dijelovi ponekad ornamentirani češljastom valovnicom i vertikalnim trakama ispod nje (T.4/2). Na trbuhu se nalaze tunelaste ručke, pretežno neukrašene (T.4/2). Postoje i drške koje imaju vertikalne paralelne ureze sa strane³⁷.

Posuđe tipa SPIK s Piškornice ima dobre analogije u nekropoli Királyszentistván, i to dobrim dijelom u materijalu koji pripada ranoj fazi, karakteriziranoj škrtim ukrašavanjem posuda, pojavom lončića s ručkom (kao T.) ili s bradavičastim lažnim ručkama (kao T.)³⁸, ali i u Esztergom-grupi, za koju je vežu plastična rebra na ramenom dijelu amfora (kao T.)³⁹. U ovoj grupi također se štedljivo koristi ornamentiranje. Češće se primjenjuju plastična rebra, a upotrebljava se i duborez kakav postoji na urnama tipa Vátya I—II (na trbušnom dijelu, što je veže za Piškornicu). Teško je preciznije atribuirati posuđe tipa SPIK s Piškornice, no, čini se da će ono pripadati Bóninoj Veszpremgropi, i to, vjerojatno, ranoj ili srednjoj fazi.

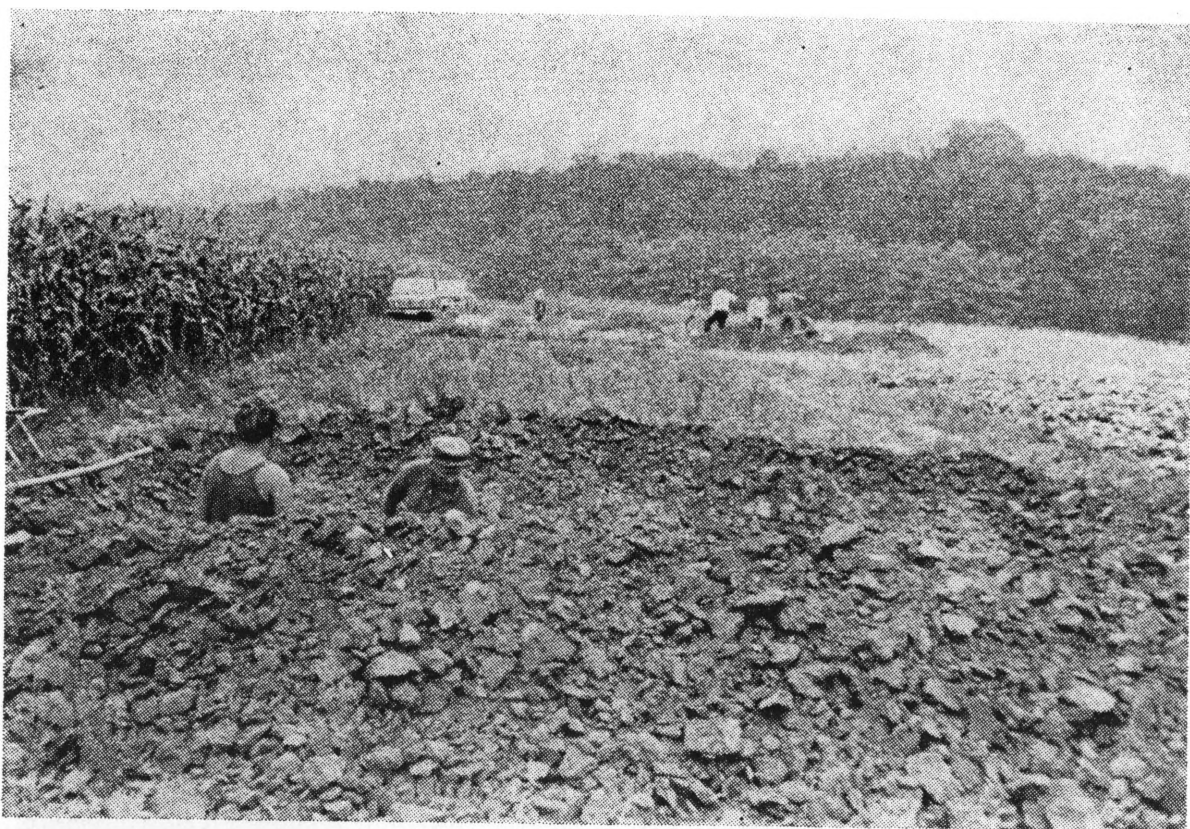
Fina licenska keramika uvijek je crne boje i pretežno je uglačana. Stijenke su kod manjih primjeraka tanje (1—2 mm), a kod većih znaju doseći i debljinu od 10 mm (uglavnom na trbušnom dijelu). Oblici su pretežno vrčevi i vrčići uobičajenoga licenskog oblika, tj. s ljevkastim vratom i drškom od ruba ili malo ispod ruba vrata do trbuha (T.5/1—3,6), ili s malom pseu-

do-drščicom između vrata i trbuha (T.5/1,3). Neki vrčevi imaju ljevkaste vratove koji daleko premašuju širinu trbuha (T.5/1,2), a neki imaju vrat uži od širine trbuha. Također se susrećemo s kratkim (T.5/2) i vrlo visokim vratovima (T.5/6). Vrčiči s ljevkastim vratovima znatno širim od bikoničnog trbuha stoga liče na šalice (T.5/2). Takve šalice poznate su u svim fazama SPIK-a, a vrlo slične zdjele s drškama u kasnoj Kisapostag i ranoj Vatya-kulturi⁴⁹. Upozoravamo na još jedan relativno čest oblik: to su amforice i amfore s tunelastim horizontalnim drškama, ponekad dugačkim i do 7 cm, smještenim na zaobljenom trbuhu (T.5/4,5) Ovaj oblik donekle je srodan oblicima SPIK-a s ovoga lokaliteta (T. 4/2), ali i s drugih nalazišta⁴¹, no nije potpuno identičan: prije svega, donekle su različite duljine horizontalnih drški i njihovo ornamentiranje.

Na drugome mjestu već smo ukazali na neriješenu genezu licenske keramike, pa smo nasuprot stajalištima koja pokušavaju tražiti porijeklo licenskoj keramici isključivo u ljubljanskoj kulturi (S. Dimitrijević, N. Majnarić-Pandžić)⁴², postavili teoriju o barem djelomičnom supstratu u Kisapostag-kulturi⁴³. Budući da taj tekst još neće izaći iz tiska, ponovit ćemo osnovne stavove. Kisapostag-kultura (kasna faza) u svom keramičkom repertoaru ima nekoliko oblika koji se kasnije javljaju u licenskoj keramici: tu su prije svega vrčevi s drškom ornamentirani na vrlo srodan način (ornamentiran je ljevkasti vrat i drška cik-cak i horizontalnim nizovima inkrustiranih linija i otisaka palice s vrpcom, a ponekad je ornament izveden bockanjem u više nizova, vrlo slično licenskoj keramici⁴⁴. Identičnih oblika i načina ukrašavanja u ljubljanskoj kulturi nema, premda se ne može poreći sličnost nekih oblika i ornamentata u ljubljanskoj kulturi i kulturi Kisapostag⁴⁵. Slijedeći oblik koji se često javlja u licensko-keramičkom repertoaru, a porijeklo mu može svakako biti u vrlo sličnim urnama-amforama Kisapostag-kulture, jest oblik amfore s ljevkastim vratom, koji je ponekad ornamentiran, te s grubljim metličastim prevlačenjem ili urezivanjem u donjemu dijelu trbuha i često ukrašenim ručkama (T.5/4,5)⁴⁶. Također značajan oblik su prije analizirani vrčevi-šalice s vratom širim od trbuha (T.5/1,2). Pregledom materijala ljubljanske kulture s lokaliteta Ljubljansko barje u Narodnom muzeju u Ljubljani (ondje se čuva samo **jedan** pouzdani licenski ulomak keramike s toga lokaliteta!)⁴⁷, mogao sam uočiti i neke sličnosti s licenskom keramikom (npr. bockanjem izvedena ravna traka na vratu amforica s cilindričnim vratom), no, opća slika nalaza (uključujući nepostojanje karakterističnoga sjajnog glaćanja crnih posuda, nemarniju i grublju izradu posuđa, razlike u oblicima, prije svega nepostojanje toliko karakterističnih vrčiča s drškom i širokim ljevkastim vratovima, češće ornamentiranje ramena i trbuha posuđa nego kod licenske keramike itd.) nikako nam ne daje pravo tražiti genezu licenske keramike isključivo unutar ljubljanske kulture.

Nadalje, vrlo je važna činjenica da Kisapostag- kultura (zajedno s ranom kulturom Vatya) utječe na genezu PIK-a, s kojom se licenska keramika češće pojavljuje⁴⁸, da se keramički elementi srodni Kisapostag-kulturi (u nedovoljno jasnim okolnostima nalaženja) nalaze u spilji Vindiji, na što ranije nije bilo upozoreno⁴⁹, te da licenski nalazi iz te spilje i Velike pećine (Mačkove spilje) malo odudaraju od ostalih licenskih nalaza⁵⁰. Upozoravamo također na primjerak vrča iz Maribora⁵¹, koji je vrlo sličan jednome primjerku iz Vindije⁵², tj. odgovara ili ranim licenskim nalazima (kao prijelaznoj fazi) ili kasnoj Kisapostag-kulturi⁵³. Ne želeći negirati mogućnost utjecaja i ljubljanske kulture, još jednom ističemo značenje Kisapostag-kulture u genezi licenskih oblika i ornamentata, tim prije što još uvijek nije dokazano prisustvo ljubljanske kulture u sjevernoj Hrvatskoj, gdje je danas poznato ukupno petnaest lokaliteta s licenskom keramikom (v. Podravski zbornik 81; k tomu pribrajamo i lokalitete Privlaka i Vučjak Feričanački-Jezero; na drugonavedenom lokalitetu autor ovoga teksta postavio je malu pokusnu sondu za Zavičajni muzej Našice 1981. godine)⁵⁴, što je apsolutno najveća gustoća licenskih nalazišta u Jugoslaviji. Pri rješavanju geneze svakako se mora računati i s čitavim nizom licenskih lokaliteta u zapadnoj Mađarskoj, gdje ljubljanska kultura također ne egzistira⁵⁵. Zanimljivo je i indikativno da je najveća gustoća licenskih nalazišta u austrijskom Gradišću, zapadnoj Mađarskoj i sjevernoj Hrvatskoj, što nas upućuje na razmatranja o zajedničkoj, a ne odvojenoj genezi u ova tri područja⁵⁶. Nalazi iz Vindije i Velike pećine pripadali bi I—A stupnju licenske keramike (također nalaz iz Maribora), Piškornica i Đakovo-Grabrovac stupnju I—B, a II stupnju Podgorač-Breški, Novigrad na Savi itd.

Do danas na žalost manjkaju sustavna istraživanja licenskih nalazišta u kontinentalnoj Sloveniji i sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Čini se da upravo ova područja mogu dati važne doprinose rješavanju geneze licenske keramike. Slučaj s nalazima srodnim Kisapostag-kulturi iz spilje Vindije i SPIK-nalazima s Piškornice pokazuje da još ne poznamo dovoljno rano i srednje brončano doba u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (kao niti u kontinentalnoj Sloveniji i zapadnoj Hrvatskoj), te da možemo očekivati još elemenata koji se vežu uz razvoj brončanog doba zapadne Mađarske. Zanimljiv je stoga i zaključak I. Ecsedya o egzistenciji Kisapostag-kulture nakon vinkovačke kulture, kako to sugerira lokalitet Lanycsok⁵⁷ Prihvtimo li te zaključke (koji se prije svega odnose na okolicu Pečuha), možemo očekivati da između završetka vinkovačke kulture i početka egzistiranja licenske keramike u Slavoniji također postoji jedna međufaza, koja dakako ne mora biti jednakoga vijeka kao ona s lijeve strane Drave. Nalazi vinkovačke kulture u oklici Pečuha ukazuju, treba naglasiti, na prilične specifičnosti (npr. lokali-

Slika 7. Farkašić P, 1981. Pogled na sonde I i II

tet Szava)⁵⁸. Moguće je da je i redosljed kultura u sjevernoj Hrvatskoj sličan onome u zapadnoj Mađarskoj, tj. ovakav: kasna vučedolska kultura — vinkovačka kultura — kraće razdoblje Kisapostag-kulture — panonska inkrustirana keramika s licenskom keramikom. U prethodni vremenski horizont (post-vinkovački) ulazila bi hatvanoidna bebrinska kultura⁵⁹, a u posljednji vremenski horizont počeci vatinske kulture⁶⁰. Obje posljednje navedene kulture egzistirale su u istočnim dijelovima Slavonije.

5. Farkašić P

Lokalitet Farkašić P otkrili smo u proljeće 1981. godine. Oznaku P uveli smo da bismo ga razlikovali od antičkoga nalazišta koje se nalazi oko 0,5 km jugoistočnije na Farkašiću, a označeno je slovom A. U blizini, svega stotinjak metara zapadnije, na drugome brežuljku, nala-

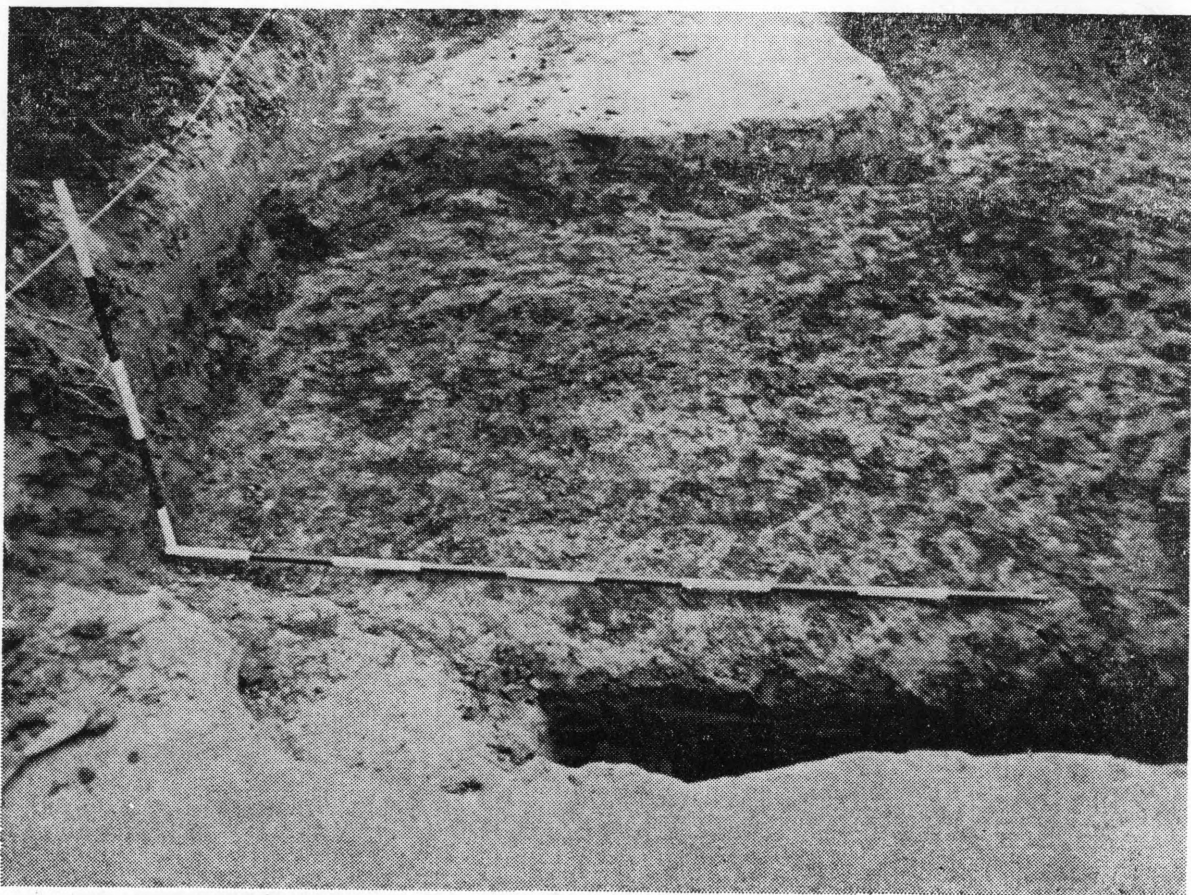
zi se antički i srednjovjekovni lokalitet Draganovec. Oko 0,5 km sjevernije nalazi se lokacija Farkašić-bunar, na kojoj su ranije pronađeni grobni prilozi iz rimskoga razdoblja. Uz ovaj lokalitet prolazi i pruga Zagreb-Osijek (također: Varaždin-Osijek), a između pruge i današnje asfaltirane ceste na mjestima je vidljiva trasa rimske ceste Poetovio-Mursa⁶¹. Farkašić je inače poznati kompleks njiva u privatnom vlasništvu i vlasništvu »Podravke«, smješten jugoistočno uz Koprivnicu, tj. uz Radničku cestu. Lokaliteti Farkašić P i Draganovec nalaze se uz prve kuće sela Draganovec i šume na obroncima Bilogore.

Na zaravnjenom dijelu brijega postavili smo dvije pokusne sonde i proveli iskapanje (od 3. do 5. rujna). Sondu I postavili smo na njivi Mije Hojsaka iz Koprivnice, a sondu II na njivi Franje Hemeteka iz Starigrada (smještena je sjeverno uz Hojsakovu njivu — Sl. 7). Raniji

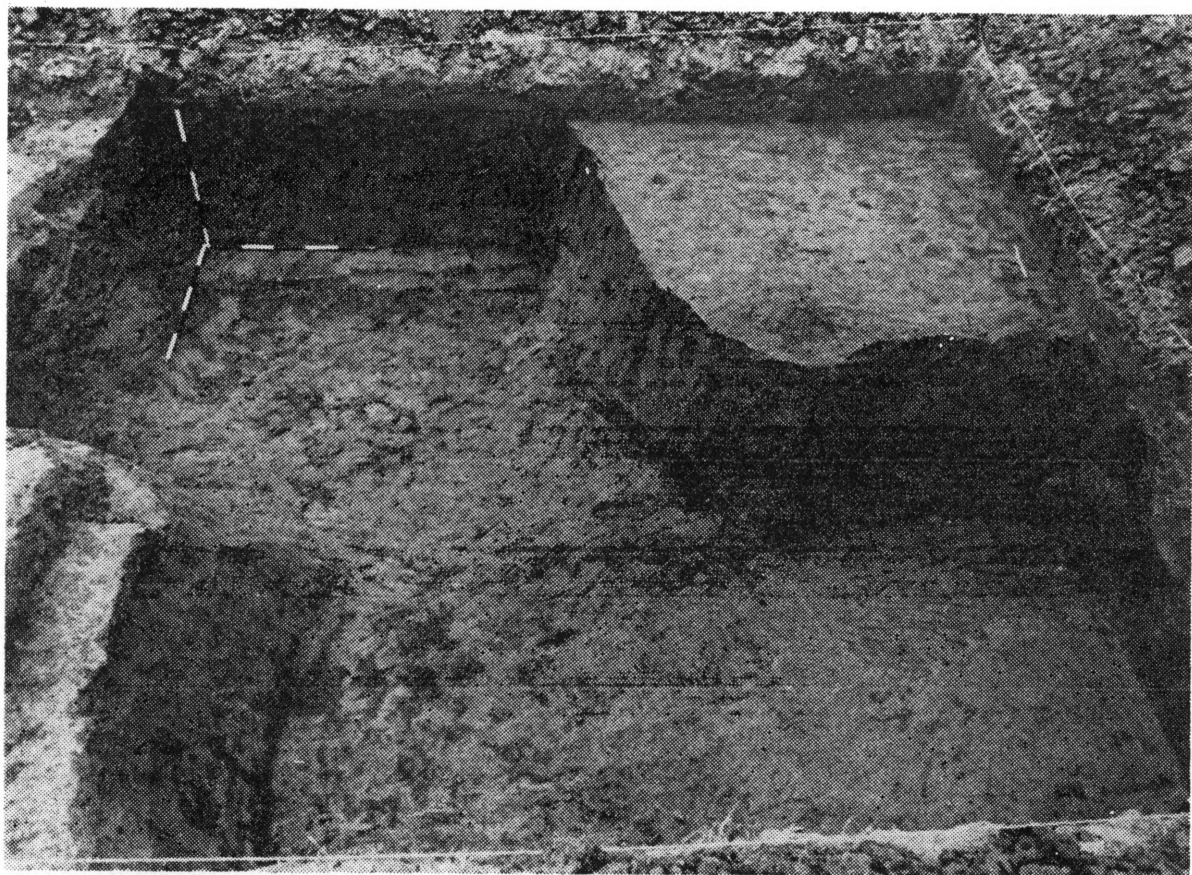
površinski nalazi nisu bili dovoljni za kompletno atribuiranje materijala. Tek površinski materijal pronađen prilikom početka iskapanja ukazao je nesumnjivo na razdoblje starijega željeznog doba. U sondi II (dimenzije 2x5 m), izuzev nešto sitnijih fragmenata keramike i jedne (10 cm široke) trake svijetlo-sive boje, omeđene smečkastom linijom, na dubini 55 cm, nije bilo nalaza.

U sondi I (s dodacima 35 cm²) pronašli smo dio jedne vrlo velike jame (**jama 1**), koju na žalost nismo uspjeli do kraja istražiti. Dio jame 1, koji je zahvaćen sondom I, smjerom JZ—SI dulji je od 7 metara, a smjerom I—Z širok oko 5 metara (Sl. 8,9). Donji dio jame bio je nabijen sivom zemljom (blatom), u kojoj gotovo i nije bilo nalaza (debljina sloja 25—30 cm), što je sasvim logično, jer je jama 1 ukopana iz sloja tvrde žute zemlje (sloj ispod recentnog humusa

koji se preorava) u žuti pijesak, te je bilo potrebno učvrstiti je. Najveća dubina istraženoga dijela jame 1 bila je 140 cm (u središnjem dijelu), a najmanja 70 cm (jugozapadni završetak). Na svim dijelovima jame nalazi se velika koncentracija izgorenoga maza i ugljena s mnogo nalaza. Međutim, koncentracija je podjednaka u svim nivoima jame 1 (izuzev prije spomenutoga nabijenog dna), te je teško govoriti o požaru. Moguće je, zbog vrlo velikih dimenzija jame 1, da se radi o stambenoj jami. Moguće je, međutim, da se ipak radi o vrlo velikoj radioničkoj keramičkoj peći, zbog čega ne bi iznenadila ni velika količina piramidalnih utega. Lončarska peć ovakvoga tipa (ali uglavnom manjih dimenzija no ova) nije izuzetak na prehistorijskim naseljima, ali i u kasnijim razdobljima⁶², premda u svim razdobljima postoje i drugačije peći⁶³. Ovakva lončarska peć mogla je funkcionirati sa-

Slika 8. Farkašić P, 1981. Sonda I: ugljen i izgorena zemlja u jami 1

Sl. 9. Farkašić P, 1981. Sonda I: jama 1

mo na jedan način: jama je, nakon punjenja materijalom i granjem odozdo, odozgo također bila zatrpana granjem i zemljom (travom). Sličan način (doduše, bez kopanja većih jama) zadržan je i danas u potkalničkim i podbilogorskim selima prilikom pravljenja drvenog ugljena.

Keramički materijal iz jame 1 možemo podijeliti u nekoliko grupa: grubo posuđe, prijelazno posuđe, fino posuđe, utezi, pršljeni i koluti. Dio izgorjenoga maza ima izrazitu profilaciju od otisaka granja.

a) **Pravoga grubog posuđa** u jami 1 ima malo. To su crveni i sivi lonci, lončići i zdjele, dosta nemarno obrađeni, s pijeskom i usitnjenim kamenom u fakturi. Jedna dublja zdjela ima plastični lonac s otiscima nokta (T.8/1), druga bradavičastu aplikaciju (T.9/3), a ulomak lonca plastični »omega«-lonac (T.9/5). Postoje i

ulomci plitke posuđe, vjerovatno tave (T.9/4), a nalaze se i mali tanjuri-zdjelice, neravna oboda (T.6/6).

b) **Prijelazno posuđe** pretežno je crvene boje, ali je ponekad oker i sivo. Obradeno je nemarnije nego fino, ali ipak bolje, nego grubo. U fakturi se nalaze primjese pijeska, ali i usitnjenoga kamena. Debljina stijenki varira od 5 do, 16 mm. Oblici su: polukuglaste zdjele s malo ugnutim gornjim dijelom (T.7/10,12), dublje i pliće polukuglaste zdjele (T.9/2), blago bikonične zdjele s ugnutim gornjim dijelom (T.7/11), lonci s izvijenim obodom ponekad facetiranim iznutra (T.7/9,T.8/3)⁶⁴. Urezanih ornamenata na prijelaznom posuđu nema, ali postoje pojedinačne plastične aplikacije, šiljate ili zastupljeno-bradavičaste (T.9/6), te žljebljene linije (T.8/3).

c) **Pravo fino posuđe** isključivo je crne ili sivo-crne boje i gotovo bez izuetka uglučano, tako da se ponegdje poznaju blagi potezi koji djeluju kao efekt glačanja. Češće je dublje fino kaneliranje (T.7/1—3,6). Dio posuđa ima debele stijenke (i do 15 mm) koje su i neravne, dok je najfinije posuđe jako tankih stijenki (2—4 mm) i mnogo pravilnije obrađeno. Oblici su amfore, prijelazni oblik lončića-šalice (T.7/1—4,6), lončići s kratkim vratom (T.7/7,15), šalice sa širim trakastim drškama, polukružna uvijenima u sredini (T.7/5—drška), bikonične zdjele s ugnutim obodom, ponekad i blago zakošenim kanelurama (T.7/8,13), polukruglaste zdjele, manje kuglaste zdjele, tanjuri. Dna su ponekad udubljena u sredini (T.8/2,5). Osim kosih kanelura na izdvojenom trbuhu lončića-šalice nalaze se ponekad mala okrugla udubljenja (T.7/1), a u takvim udubljenjima ponekad se nalazi malo ispućenje (T.7/4). Kao slučajne nalaze, na površini lokaliteta pronašli smo nekoliko crnih i sivih ulomaka s ornamentom u obliku visećih užljebljenih girlandi (T.7/14) ili rozete sastavljene od uboda, koji se nalaze ispod horizontalnih linija (T.7/16).

d) **Utezi, pršljeni i koluti** pokazuju priličnu ujednačenost. Najbrojniji su piramidalni utezi (T.9/1), koji imaju rupu u gornjem dijelu, te urezani znak »X« (»križ sv. Andrije«) na jednoj ili dvije plohe (na bazi, »tjemenu« ili sa strane). Boja im je uvijek svijetlo-crvena do oker. Težina im je uvijek 40—60 dkg. Prema prikupljenim cijelim primjercima i ulomcima možemo prosuditi da ih je pronađeno blizu trideset. Najveća gustoća nalaznja piramidarnih utega bila je između 60 i 100 cm dubine jame. Utezi nisu sasvim jednakih dimenzija i težine, te otpada mogućnost tumačenja ovih utega kao mjere za težinu. Vjerojatnije su im funkcije grijalica ili utega za ribarske mreže⁶⁵. Osim ovih, pronađen je manji trikonični uteg i konični kruškasti pršljeni s ravnom bazom (T.8/6). Koluti imaju široki prsten. Pronađeni su ulomci tri koluta srednjih veličina. Na površinskom sloju lokaliteta pronašli smo jedan ornamentirani konični pršljen s uvučenom bazom (T.8/4), te jedan mali obični bikonični pršljen.

Na lokalitetu je pronađeno i nekoliko **kamenih batova**, tj. njihovih dijelova. Svi su zelene boje.

Pri analizi keramičkog materijala moramo zamijeniti srodnost finoga posuđa onome s lokaliteta Sveti Petar Ludbreški⁶⁶, Sigetec Ludbreški⁶⁷, Goričan u Međimurju⁶⁸ (na žalost, keramičko posuđe s ovih lokaliteta gotovo uopće nije objavljeno, pa u literaturi manjkaju mogućnosti boljih komparacija). Donekle slične nalaze pronalazimo i na lokalitetima Martijanec (tumulus Gamulica)⁶⁹, Libna⁷⁰, Podzemelj⁷¹, Kaptol kod Slavonke Požege⁷², te na srijemskim nalazištima⁷³. Urezane ili užljebljene viseće girlande na posudu imaju analogije, npr. u Legunu⁷⁴, Velikom Nerajecu kod Dragatusa⁷⁵, Kaptolu⁷⁶ i vojvođanskim nalazištima⁷⁷.

Piramidalni utezi imaju vrlo dobrih analogija na lokalitetima Vače i Podzemelj⁷⁸. Bikonični utezi su vrlo česti na mnogim stariježeljeznodobnim (i uopće prehistorijskim) nalazištima: npr. Sv. Petar Ludbreški, Valična vas, Dobrava pri Dobrničju, Pobrežje⁷⁹ itd. Konični utezi s udubljenjem odozdo (na bazi) također su češće prisutni: npr. Križna gora, Valična vas, Pobrežje, Metlika⁸⁰ itd.

Kako je iz analogija vidljivo, lokalitet Farkašić P moramo datirati u starije željezno doba. Lokaliteti na kojima smo nalazili najviše analogija uglavnom se datiraju u razdoblja Ha C i početni dio Ha D, tj. u 7. i 6. stoljeće prije naše ere⁸¹. Stoga smatramo da i ovaj lokalitet treba okvirno datirati u to vrijeme. Metalnih karakterističnih nalaza nije bilo, pa je uža datacija nemoguća. Također upozoravamo na logičan razvoj i nastavak razvoja različitih keramičkih vrsti (posuđe, utezi, pršljeni itd.) iz kulture polja sa žarama⁸². Ovo upućuje na zaključak o kontinuitetu naseljavanja i života u ovim krajevima na prijelazu brončanog u željezno doba⁸³. Premda se ne mogu negirati neki novi elementi⁸⁴, kontinuitet je na ovome naselju (kao i na mnogim drugim istraženim naseljima)⁸⁵ sasvim očit. Stoga je opravdano pretpostaviti da, barem u Podravini, stanovništvo u osnovi ne doživljava fizičke promjene na početku starijega željeznog doba. Svakako, nedostaju nam veća istraživanja i mogućnosti socioloških komparacija, pomoću kojih bismo mogli ovu teoriju potkrijepiti argumentima. Zasad nam stoga ostaje jedino konstatacija da keramička proizvodnja, koja je svakako jedan od važnih elemenata za proučavanje kretanja kultura i stanovništva, na ovome lokalitetu ne pokazuje velika odstupanja od keramičke proizvodnje prijašnjih razdoblja.

KRATICE UPOTRIJEBLJENE U BILJEŠKAMA (DIE ABKÜRZUNGEN)

Actes VIII/1971 — Actes du VIIIe Congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques, tom 1 i 2, Beograd 1971 (1973)

AH — Archaeologia Hungarica s.n., Budapest
AKS — Arheološki katalogi Slovenije, Ljubljana
AP — Arheološki pregled, Beograd
AR — Archeologické rozhledy, Praha
AV — Arheološki vestnik, Ljubljana
Bona 1975 — I. Bona, Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstliche Beziehungen, AH s.n. IL, Budapest, 1975.
Cetar — Centar za arheološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu
FA — Folia archaeologica, Budapest
GCBI — Godišnjak Centra za balkanološka istipivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo
GGMV — Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin
GZM — Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu, n.s. — arheologija

HAD — Izdanja Hrvatskog arheološkog društva JPME — Jannus Pannonius muzeum evkönyve, Pecs

Jugoslavija — Praistorija jugoslavenskih zemalja, Sarajevo, 1979.

KIM — Katalogi in monografije, Ljubljana

MV — Muzejski vjesnik-glasilo muzeja sjeverozapadne Hrvatske

OA — Opuscula archaeologica, Zagreb

Poročilo — Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji, Ljubljana

PZ — Praehistorische Zeitschrift, Wien

PZK — Podravski zbornik, Koprivnica

RVM — Rad vojvodanskih muzeja, Novi Sad

Stipčević 1981 — A. Stipčević, Kulturni simboli kod Ilira, Pos. izd. ANUBiH LIV/10, Sarajevo, 1981.

SZ — Studijne zvesti Arheološkého ústavu Slovenskej akademie vied, Nitra

VAMZ — Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 3. serija

Vukovar, 1981 — Znanstveni skup Hrvatskog arheološkog društva Vukovar, 1981 (u pripremi za tisak)

VVMK — Veszprem megyei muzeumok közleményei, Veszprem

Bilješke

¹ Z. DEMO, AP 23 (u tisku).

² Z. MARKOVIĆ, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, Zagreb, 1982 (u tisku); Z. MARKOVIĆ, Katalog izložbe, »Podravka«, Koprivnica, 1982. Iskapanje je provedeno u siječnju, veljači i ožujku (do početka travnja) 1982. godine. Registrirano je ukupno 49 jama, polujama i ognjišta. Prilazu kasnoga brončanog doba na starije željezno doba (kasna kultura polja sa žarama) nesumnjivo pripadaju tri jamska objekta, kasnoj fazi mlađega željeznog doba nesumnjivo sedam objekata. Ostali objekti su srednjovjekovni (tri ranosrednjovjekovna, ostali iz razvijenoga i kasnoga srednjeg vijeka) ili prethistorijski, ali bez mogućnosti preciznije atribucije (šest objekata s malo keramičkog materijala). Na žalost, zbog karaktera iskapanja, tj. čitavog niza otežavajućih okolnosti (velika hladnoća, ubrzani radovi niveliranja itd.) nemamo kompletnu sliku ovoga naselja. Lokalitet će, vjerojatno, 1983. ili 1984. godine biti obraden kao dio posebne publikacije.

³ Voditelj iskapanja koja su obradena u ovom tekstu bio je arheolog Z. MARKOVIĆ, dok je fotografiranje i crtanje planova obavio J. FLUKSI, konzervator, obojica iz Muzeja grada Koprivnice. Na svim iskapanjima radili su slijedeći radnici: Damir BREZENCI, Josip BREZENCI, Darko BREZENCI, Ivan PETRICEVIĆ, Ivica SESTAK, Martin SESTAK, Željko ŠIROKI i Josip VEČENAI (svi iz Gole).

⁴ S. KOLAR, PZK 76, 1976, str. 107—108.

⁵ Z. MARKOVIĆ, PZK 79, 1979, str. 97. i d.; Z. MARKOVIĆ, PZK 81, 1981, str. 193. i d.

⁶ Z. MARKOVIĆ, PZK 81, str. 196. i bilj. 6.

⁷ Z. MARKOVIĆ, PZK 79, T.1/14 (Seče).

⁸ Z. MARKOVIĆ, PZK 81, str. 195—196.

⁹ Analogije rubnim ulocima: J. BELOŠEVIĆ, Materijalna kultura Hrvata od VII do IX stoljeća, Posebna izdanja SN Liber, Zagreb 1980, T.LX/5 (Nin-Zdrijac, grob 147), T.LXI/9 (Benkovac), T.LXII/7 (Biljane Donje-Trijuge, položaj Pržine, grob 1), T.LX/3 (Piramatovci); S. DIMITRIJEVIĆ OA II, 1957, sl. 3/a, c i str. 30 (Otok, 8/9. st.); I. CREMOSNIK, GZM XXV, 1970, Sl. 7a, Sl. 8; M. JANKOVIĆ, Srednjovjekovno naselje na Velikom Gradcu, Centar, knj. 1, 1981, Sl. 21 B/3—5, Sl. 22/A, AB, T.III/15 (kuća 2), 21 (kuća 3), 29 (kuća 4), T.IV/7 (kuća 6), 24 (kuća 8) — sve 10 st.; P. KOROŠEC, Zgodnjesrednjovjekovna arheološka slika Karantanskih Slovanov, Dela SAZU 21/2 (11/2), Ljubljana, 1979, T.124/4a i str. 19 (Burglengenfeld), T.113/1 i str. 229 (Waldstein-Deutscherstritz); V. BUINSKY-KRICKA, Královský Chlmec, MAS II, 1980, T.III/4 i str. 91 (moh. 12, 8—9. st.), T.XXIV/14 (Vel'ký Hores) i D. BIALEKOVÁ, SZ 19, 1981, Obr. 6/14, Obr. 8/3, Obr. 10/3 i str. 33 (9—10. st.).

¹⁰ npr. Z. MARKOVIĆ, PZK 79, Seče, T.3/3,5,7 (drške sa zljebljenim linitama), T.3/10 (vertikalne linije na bikoničnoj posudi), T.1/14 (dva rošćica na dršci), T.2/2 (noga) i dr.

¹¹ S. DIMITRIJEVIĆ, OA V, 1961, T.VIII/46,49 (Letičani)

¹² S. DIMITRIJEVIĆ, o. c. T.VII/45 b (Jakšić)

¹³ npr. Z. MARKOVIĆ PKZ 79, Seče, T.3/14—15

¹⁴ Na površini lokaliteta, naime, nalazi se na veliku količinu materijala iz razvijenoga srednjega vijeka (v. S. KOLAR, PZK 76, str. 112), te nešto manje, samo na zapadnom dijelu i na latenske nalaze (v. Z. MARKOVIĆ, PKZ 81, Pregled, T.8/7)

¹⁵ npr. S. DIMITRIJEVIĆ, Jugoslavija III, Sl.5/1,2,5,6,9, 12,13; T. XVIII/2,4,5,8

¹⁶ S. DIMITRIJEVIĆ, Sopotsko-lendjelska kultura, Monographiae archaeologicae 1, Zagreb, 1968, T.VIII/8 (II. stupanj sopotske kulture, Otok C), T. XVI/8 (III. stupanj sopotske kulture, Sopot-sloj II); S. DIMITRIJEVIĆ, Znanstveni skup Varaždin 1975, HAD 2, Zagreb, 1978, Sl.22/5 (III. stupanj sopotske kulture, Tkalec-Ciglanja); Jugoslavija III, T.VII/4,7 (Tiszapolgar-kultura, Srpski Krstur); I. BOGNAR-KUTZIAN, The Early Copper Age Tiszapolgar Culture in the Carpathian Basin, AH XLVIII/1972, T.X/7 (Debrecen-Nyulas) T.XII/8 (Ujtikos-Tikostanya), te česta pojava nogu s više rupa; I. BOGNAR-KUTZIAN, o.c. T.XII/5—7, TXXV/1,3 itd.

¹⁷ v. Z. MARKOVIĆ, PZK 81, Novi prilozii, str. 196; naime, na lokalitetu Seče postoji očiti vremenski kontinuitet, te lasinjske nalaze, koji su istovremeni s Ludanec-kulturom, moramo smatrati mladima.

¹⁸ Slovensko v mlađšej dobe kamennej, Pravek Slovenska II; Bratislava 1970, str. 264—266, (V. Němejcová-Pavuková), 269—271 (S. Šiška); Archaeological Research in Slovakia, X USPP Mexico 1981, Nitra, 1981, (J. PAVUK-S. ŠISKA), str. 33; N. KALICZ, Actes VIII/1971, tom 2, kron. t. str. 329; u o.c. N. KALICZ je pretpostavio nepoznavanje upravo ovoga dijela eneolita u sjevernoj Hrvatskoj.

¹⁹ K. MOTYKOVA, AR XXVI—1974—4, 1974, Klíčany: Obr. 6/10, Obr. 8/6, str. 331 (IV. faza Stichband-keramike po M. STEKLI i M. ZAPOTOCKOJ)

²⁰ S. DIMITRIJEVIĆ, Jugoslavija II, str. 360; K. MOTYKOVA, o.c. str. 331.

²¹ S. DIMITRIJEVIĆ, OA V, 1961, T.IV/22—29.

²² Već danas je moguće uočiti nekoliko varijanti lasinjske kulture, koje imaju mnogo sličnosti, ali i nešto razlika: npr. zapadnomadarski tip (N. KALICZ, JPME XIV—XV, 1974, str. 75. i d.; N. KALICZ, Actes VIII/1971, str. 328. i d.), sjevernohrvatski tip (S. DIMITRIJEVIĆ, OA V, str. 22. i d., T.VIII—XIII; S. DIMITRIJEVIĆ, Jugoslavija III, str. 151. i d., T.XIX/9,10, T.XX—XXI); zapadnohrvatski tip se možda neće moći izdvojiti (nakon novijih istraživanja Laze ČUKKOVIĆA na Krlingradu i okolici vjerojatno će se morati korigirati pripisivanje jednoga dijela materijala s ovoga lokaliteta lasinjskoj kulturi, pošto se radi o kasnijim vremenskim horizontima); kontinentalno-slovenski tip (S. DIMITRIJEVIĆ, Jugoslavija III, str. 151. i dr., T.XIX/1—8; S. DIMITRIJEVIĆ, OA V, str. 35—36; F. LEBEN, Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener-Kultur, Bratislava 1973, str. 187. i d.; Z. HAREJ, poročilo IV, 1975, str. 145. i d., T.I—VIII itd.) itd. Termini koje sam ovdje naveo potpuno su geografske prirode i ne bi ih valjalo prihvatiti u arheološkoj literaturi.

²³ O rogovima kao simbolu plodnosti u STIPČEVIĆ, 1981, str. 101—103; također: Z. MARKOVIĆ, PZK 80, 1980, str. 334, T.2/1—3.

²⁴ v. Z. MARKOVIĆ, AV 27, 1977, str. 52; S. DIMITRIJEVIĆ, Jugoslavija III, str. 151—152 (stupanj I) i Sl. 5/1,2,4,6, T.XVIII/2,4 (II—A), 7 (stupanj I), T.XIX/2,4 (stupanj II—A); Z. HAREJ, Poročilo IV, 1975, T.VII/12 (Resnikov prekop); P. KOROŠEC, Poročilo IV, T.IV/3, T.VI/3,8, T.XIII/1,3,5 (Ajdovska jama); J. KOROŠEC, Poročilo II, 1965, T.3/1, T.6/3, T.7/1, T.14/1 (Prujski grad).

²⁵ Z. MARKOVIĆ, PZK 79, Seče, T.3/14—15, str. 97.

²⁶ Z. MARKOVIĆ, Poročilo VIII/1982, T.3/6—7, (u tisku).

²⁷ Usmena obavijest arheologa Gradskog muzeja u Križevcima, Z. HOMENA.

²⁸ za Nagykanizsu v. Z. MARKOVIĆ, Novi prilozii, PZK 81, str. 196, bilj. 19a.

²⁹ S. DIMITRIJEVIĆ, Jugoslavija III, str. 170, govori o »tročlanom supstratu: sopotskom, lendjelskom, vinčanskom.

³⁰ P. KOROŠEC, Poročilo IV, 1975, str. 170. i d.; S. DIMITRIJEVIĆ, Jugoslavija II, str. 347. i d.

³¹ S. DIMITRIJEVIĆ, OA V, str. 18, 26, T.IV/22—29, T. VIII/46—51.

³² Za vjerojatne najranije eneolitske nalaze v. bilj. 21 ovdje; lasinjskoj kulturi pripadaju ulomci iz o.c. u bilj. 21, T.VIII/46,49.

³³ o tome v. S. DIMITRIJEVIĆ, Jugoslavija III, str. 168—170, 174—176; također Z. MARKOVIĆ, Vukovar 1981.

Treba, međutim, upozoriti na novootkriveni (u god. 1981) lasinjski sloj ispod tri vučedolske podnice na Vučedolu (iskapanje A. DURMANA, nepublicirano), što sigurno daje novi relativno-kronološki oslonac za ranije datiranje lasinjske kulture u Slavoniji; o lasinjskoj kulturi u Bosni v. A. BENAC, GZM XXXIV/1979, 1980, str. 15. i d.; B. MARIJANOVIĆ, GZM XXXIV, str. 32—33, iznosi hipotezu o produženom trajanju hvarske i butmirske kulture u Bosni u vrijeme ranoga eneolita.

³⁴ Z. MARKOVIĆ, PZK 81, Novi prilozi, str. 196—197.
³⁵ N. MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, AV 27, str. 70. i d.; I. PAVLOVIĆ, Vukovar, 1981.

³⁶ P.-J. KOROŠEC, Najdbe s kolišćarskih naselbin pri Igu na Ljubljanskem barju, AKS 3, 1969, T.79/3; F. STARE, Vače, AKS 1, 1955, T.LXXXVIII/3,7,8.

³⁷ kao drške u radu iz bilj. 33, T.6/8.
³⁸ BONA, 1975, str. 204, T.239/2,14, T.236—237, 239—240.
³⁹ o.c. str. 210—211, T.207/2, T.208/15.

⁴⁰ SPIK; o.c. str. 204, T.240/6,7 (rana faza), T.224/2,4,25, T.225/12, T.226/1,3 (kasna faza); itd.; Kisapostag-kultura: I. TORMA; VMK 13, 1978, Abb. 1, 3; BONA 1975, T.1/11, T.2/8, T.8/7, T.9/2, T.10/6 itd.

⁴¹ Takve su i ručke na licenskim amforama iz Podgorača: N. MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, o.c. T.7/1; Piškornica: Z. MARKOVIĆ, PZK 81, Novi prilozi, T.6/8, T.7/3; BONA 1975, T.215/1, T.220/16—17, T.230/4, T.231/1, T.233/1,2,5, T.236/1,2 itd.; slične amfore postoje i u Kisapostag-kulturi: BONA 1975, T.1/1,10, T.2/1,11 itd.; I. TORMA, VMK 11, 1972, T. na str. 25/8,9,11, T. na str. 33/4—4; u SPIK npr. na lokalitetu Patince: M. DUSEK, Gräberfeldet aus älteren Bronzezeit in der Slowakei, Bratislava, 1960, T.V/1, T.VI/1, T.XII/12, T.XIII/4 itd.

⁴² S. DIMITRIJEVIĆ, Jugoslavija III, str. 328—329; N. MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, o.c. str. 74—75.

⁴³ Z. MARKOVIĆ, Vukovar, 1981.
⁴⁴ BONA 1975, T.5/3,4 T.8/8, T.11/5, T.12/11 (Kulcs), T. 21/14 (Iváncsa), T.29/1 (Újhartyán-Vatya); I. TORMA, VMK 11, T. na str. 19/15, T. na str. 23/11, T. na str. 27/2—9, 20—21, T. na str. 33/5, T. na str. 37/1—10,12,14,16,18.

⁴⁵ Kisapostag-kultura: BONA 1975, T.1/12, T.8/5, T.9/9, T.11/15 itd.; I. ECSEDY, JPME XXII/1977, 1978, Pl. VI/8; ljubljanska kultura: P. i J. KOROŠEC, o.c. T.34/4, T.53/4, T.55/4, T.57/1, T.116/2.

⁴⁶ BONA 1975, str. 45, T.1/1,10, T.2/1,11.
⁴⁷ P. i J. KOROŠEC, o.c. T.55/11; zahvaljujem dr. S. GABROVECU i N. TRAMPUŽ-OREL u Narodnom muzeju u Ljubljani, koji su mi ljubazno dozvolili pregled materijala s Ljubljanskog barja.

⁴⁸ U Jugoslaviji to su lokaliteti Piškornica, Podgorač-Breški i Đakovo-Grabovac (v. bilj. 34).

⁴⁹ M. SIMEK, GGMV 5, 1975, T.II/4,11,12; usp. slične ornamente u BONA 1975, T.5/4 (Kulcs), T.29/1 (Újhartyán-Vatya), kao i u: I. ECSEDY, JPME XXIV/1979, 1980, T.X/24 (Lánycsok-Egettmalom); I. TORMA, VMK 11, 1972, T. na str. 19/15, T. na str. 23/11, T. na str. 29/11.

⁵⁰ Naročito: M. SIMEK, o.c. T.I/2, T.II/2—3, T.III/1,2,5,7,8
⁵¹ S. PAHIĆ, Arheološka keramika, katalog izložbe, Maribor, 1979, sl. I (gore).

⁵² M. SIMEK, o.c. T.I/2.
⁵³ Oblik npr. BONA 1975, T.1/12, T.4/10, T.13, T.8/8 itd.

⁵⁴ Privlaka: N. MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, Vukovar, 1981; Vučjak Feričanački-Jezero: Z. MARKOVIĆ, Glasnik slavonskih muzeja, Vukovar, 1982 (u tisku).

⁵⁵ G. BANDI, VMK 11, 1972, Carte 1; u Austriji je registrirano 20 licenskih lokaliteta, ali je njihova najveća gustoća upravo na prostoru uz mađarsku granicu: Z. BENKOVSKY-PIVOVAROVA, PZ 47/2, 1972, Abb. 1.

⁵⁶ Nalazišta licenske keramike raspoređena su, bez velikih praznina (postoje samo manja nelistražena područja) od Nežderskog i Blatnog jezera do desne obale Drave, tj. sjeverne Hrvatske: v. Z. BENKOVSKY-PIVOVAROVA, o.c. str. 209—210; G. BANDI, o.c. Carte 1; Z. MARKOVIĆ, PZK 81, Novi prilozi, str. 198—199.

⁵⁷ I. ECSEDY, JPME XXIV, Abb. 1 (Die relativchronologische Lage der bronzezeitlichen Objekten von Lánycsok).
⁵⁸ I. ECSEDY, JPME XXIII/1978, 1979, str. 97. i d., T. I—XVI.

⁵⁹ S. DIMITRIJEVIĆ, Corrola memoriae Iosepho Brunšmid dicata, HAD 4, Vinkovci, 1979, str. 141, Sl. 2.

⁶⁰ Z. VINSKI, VAMZ I, 1958, str. 1. i d., T.I—X; N. MAJNARIĆ-PANDŽIĆ: RVM 20, 1971, str. 13. i d.; S. DIMITRIJEVIĆ, Corrola, str. 141—142, T.6; Z. MARKOVIĆ, Vukovar, 1981.

⁶¹ Za lokalitet Farkašić (bunar) v. S. KOLAR, PZK 76, 1976, str. 110; na trasu šljunčane ceste upozorio nas je Ivan STEFANEĆ.

⁶² npr. C. Đ. POPOVIĆ, GZM-etnologija, XIV, 1959, str. 51—53, smatra da su lončarske peći na otvorenom ognjištu

starije od onih u jamama; P. DUHAMEL, Acta Praehistorica et Archaeologica 9/10—1978/1979, Berlin, 1979, str. 49. i d., Fig. 4/2; jama u kojoj je lončarska peć prekrivena je granjem i ugljenom.

⁶³ npr. S. DIMITRIJEVIĆ, Jugoslavija II, str. 240 (potkavata peć u starčevačkom sloju lokaliteta Vinkovci-Tržnica); S. DIMITRIJEVIĆ, Znanstveni skup Varaždin, 1975, str. 83, Sl. 8,9 (kupolasta peć u Gornjim Brezovljanima); A. BENAC, GZM X, 1955, str. 50, Plan II (Lisičići); E. I. BÓNIS, FA XXX, 1979, Abb. 2—5 (Brigetio); M. BAJALOVIC-HADZI PEŠIĆ, Dissertationes et monographiae XXIII, Beograd, 1981, str. 100—102; C. Đ. POPOVIĆ, ibid.

⁶⁴ npr. J. DULAR, AV XXX, 1979, T.5/1, T.7/6.
⁶⁵ Kao utege ih tretira npr. F. STARE, Vače, str. 50; kao grjalice ih promatra A. BENAC, GZM XIV, 1959, str. 24, 26, sl. b (Zecovi); STIPCEVIĆ: 1981, str. 30—32, govori i o mogućnosti njihove povremene kulturne primjene.

⁶⁶ M. SIMEK, AP 20, 1979, str. 38—39; M. SIMEK, MV 2, Koprivnica, 1979, str. 44—46.

⁶⁷ M. SIMEK, AP 21, 1980, T.LXXXII/1,3.
⁶⁸ K. VINSKI-GASPARINI, Znanstveni skup Varaždin, 1975, Sl. 8/1—7; D. BALEN-LETUNIC, MV 3, Koprivnica, 1980, str. 50.

⁶⁹ K. VINSKI-GASPARINI, VAMZ II, 1961, T.IV/5—7.
⁷⁰ M. GUSTIN, Libna-rastzvam katalog, Brežice, 1977, T. 18/1, T.20/3.

⁷¹ J. DULAR, Podzemelj, KIM 16, 1978, T.XXVIII/1—13.
⁷² V. VEJVODA-I. MIRNIK, VAMZ V, 1971, T.III/2,3; V. VEJVODA-I. MIRNIK, AV 24, 1975, T.1, T.3—5.

⁷³ npr. P. MEDOVIĆ, Naselja starijeg gvozdenog doba u jugoslovenskom Podunavlju, Diss. et mon. XXII, Beograd, 1978, T.LXXXVI/2,3,4, T.CV/5,6,7, T.CVI/2,3,4,6 itd.
⁷⁴ S. PAHIĆ, AV 24, 1975, T.3/4.
⁷⁵ G. SPITZER, AV 24, 24, T.6/7, T.12/10, T.13/4,10, T.14/9, T.15/6, T.18/7.

⁷⁶ V. VEJVODA-I. MIRNIK, VAMZ V, T.III/4, T.VI/10, T.XIII/7.

⁷⁷ P. MEDOVIĆ, o.c. T.CX/3,6, T.CXII/2, T.CXIII/1,2,4.
⁷⁸ F. STARE, Vače, T.LXXX/8,9,12, T.LXXXI/1—3; J. DULAR, Podzemelj, T.XXVIII/1—13.

⁷⁹ M. SIMEK, MV 2, sl. na str. 44; B. TERZAN, AV 24, T.25/10,13 (Valična vas); V. STARE, AV 24, T.5/7,8, T.8/4 (Dobrava pri Dobručnu); S. PAHIĆ, Pobrežje, KIM 6, 1972, T.7/6 (grob 27).

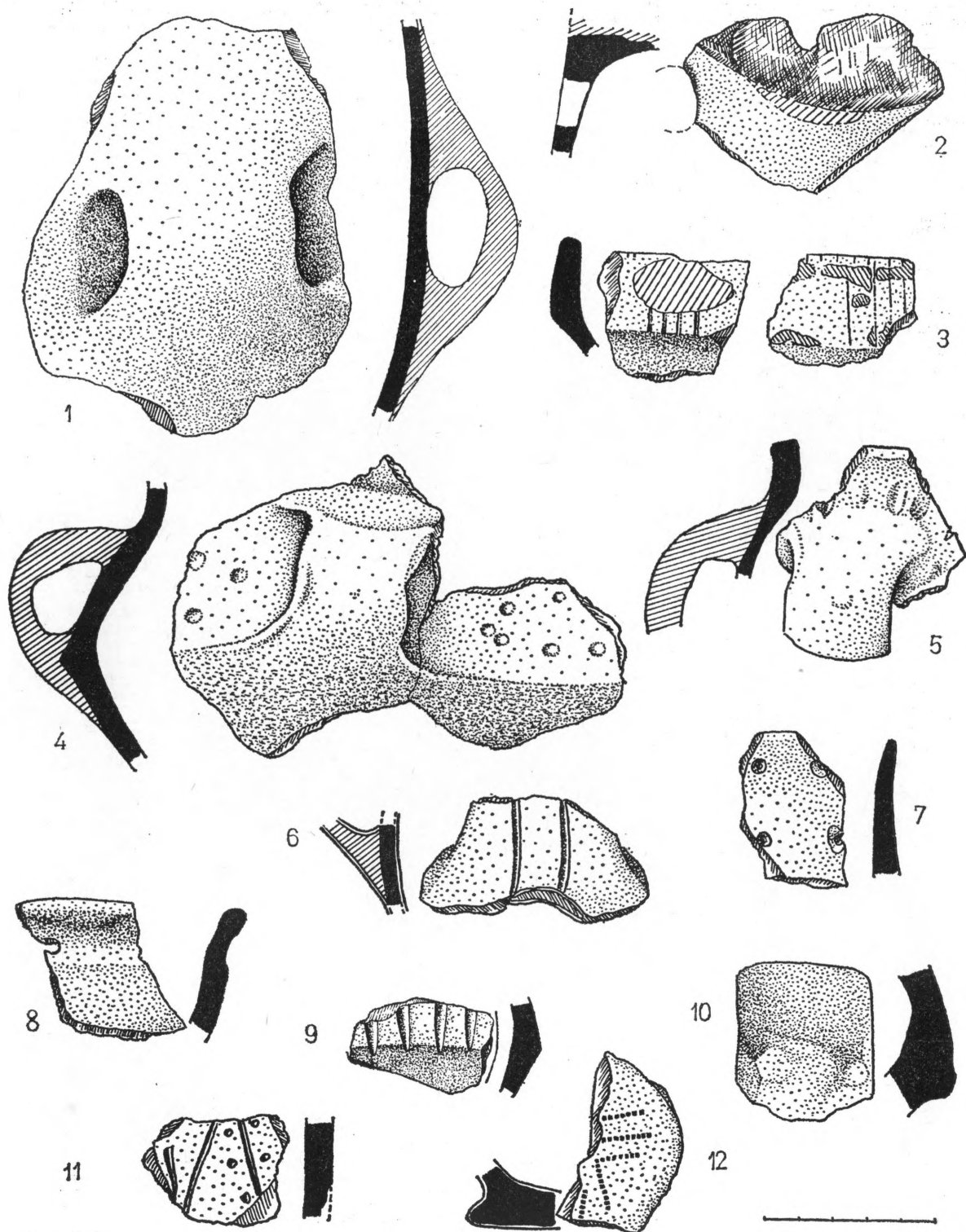
⁸⁰ M. URLEB, AV 24, T.6/10 (Križna gora, grob 126); B. TERZAN, o.c. T.25/6,9 (Valična vas); S. PAHIĆ, o.c. T.4/13 (grob 20); J. DULAR, AV 24, T.4/6—7 (Metlika).

⁸¹ S. GABROVEC, AV 24, kronološka tabela str. 355; O. H. FREY-S. GABROVEC, Actes VIII/1971, tom 1, Abb. 7.

⁸² S. GABROVEC, Die Hallstattkultur, Linz, 1980, str. 37—38, govori o nastavljaju tradicija kulture polja sa žarama u nekim prostorima; D. BALEN-LETUNIC, VAMZ XIV/1981, T.1—4: svi prikazani keramički oblici (vrijeme Ha B1—B2) nastavljaju egzistirati i na Farkašiću P. Posebno je zanimljiva usporedba s materijalom završetka kulture polja sa žarama, tj. prijelaza kasnoga bronzanog doba na starije željezno doba (Ha B2—B3), s lokaliteta Delovi-Grede I. Kompletna analiza materijala nije završena, ali je uočljiv čitav niz dodirnih točaka, bez obzira na veću količinu fine crne keramike na Farkašiću P, koja se razlikuje samo tehnološki.

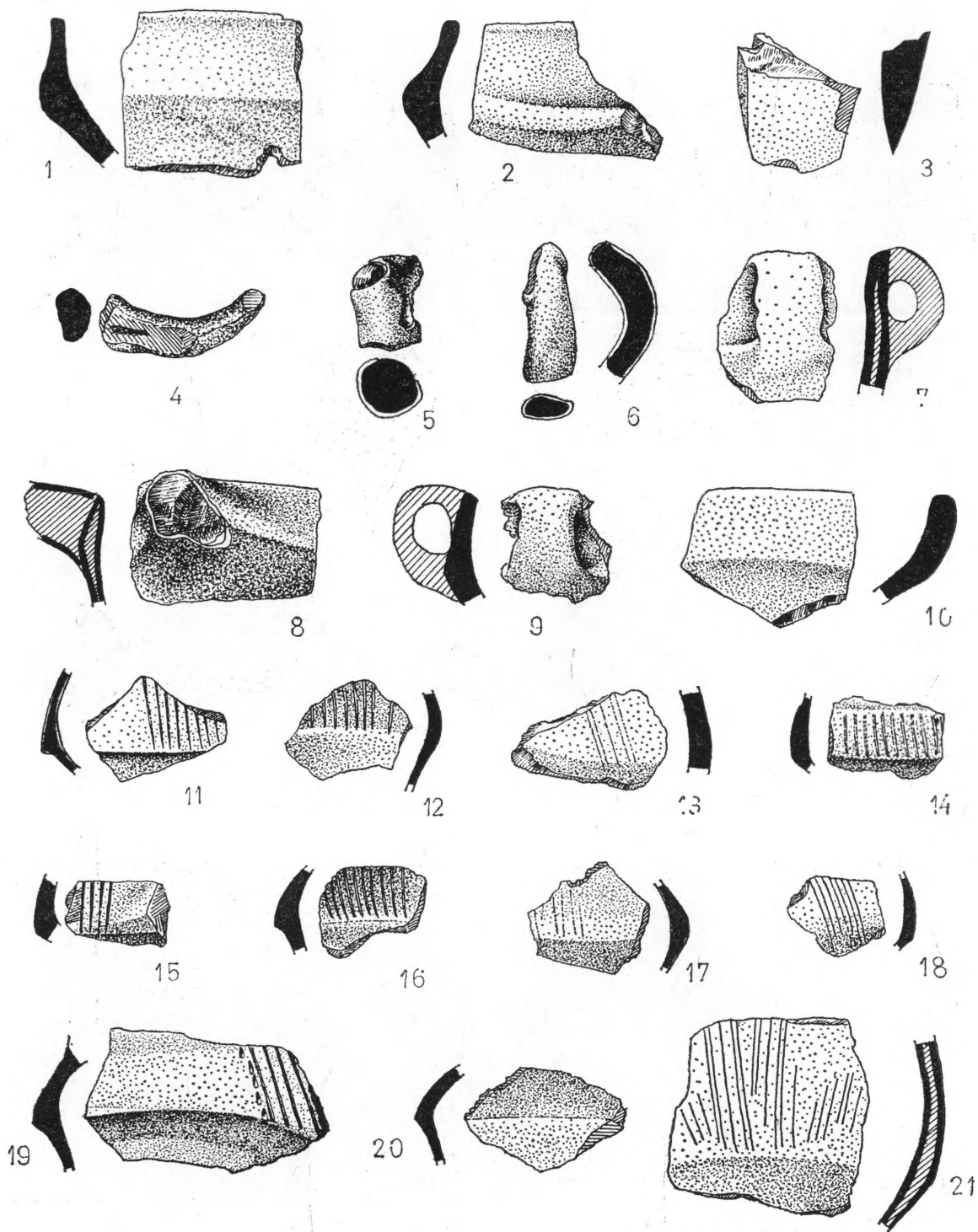
⁸³ npr. K. VINSKI-GASPARINI, Znanstveni skup Varaždin, 1975, str. 138—139; autorica, međutim, na istome mjestu ranije govori o izrazitim promjenama u sjeverozapadnoj Hrvatskoj početkom starijega željeznog doba (kultura tumula tipa Martijanec), v. str. 130. Smatramo da ponovno treba obratiti pažnju na metodologiju u prilazu rješavanja problema kontinuiteta: ne smije se ispuštiti iz vida povijesna komponenta i realnost postojanja rodova i vojne aristokracije, koja je najizrazitiji element pokapan pod tumulima. Još uvijek je premalo istraživanja da bismo mogli do kraja nešto konkretno tvrditi u tome smislu, ali neki od objavljenih grobnih priloga tumula u sjevernoj Hrvatskoj mogli su pripadati samo tome sloju stanovništva (npr. Kaptol: V. VEJVODA-I. MIRNIK, VAMZ V, 183 i d., T. V—VII; Martijanec-Gamulica: K. VINSKI-GASPARINI, VAMZ II, T. V,VI,VIII; Draganić, navodni tumul: K. VINSKI-GASPARINI, VAMZ IV, 1970, str. 3. i d.; Jalžabet: K. VINSKI-GASPARINI, Znanstveni skup, Varaždin, 1975, sl. 7-kamena konstrukcija tumula itd.), premda i keramika u tumulima djelomično pokazuje da se radi o logičnoj evoluciji.

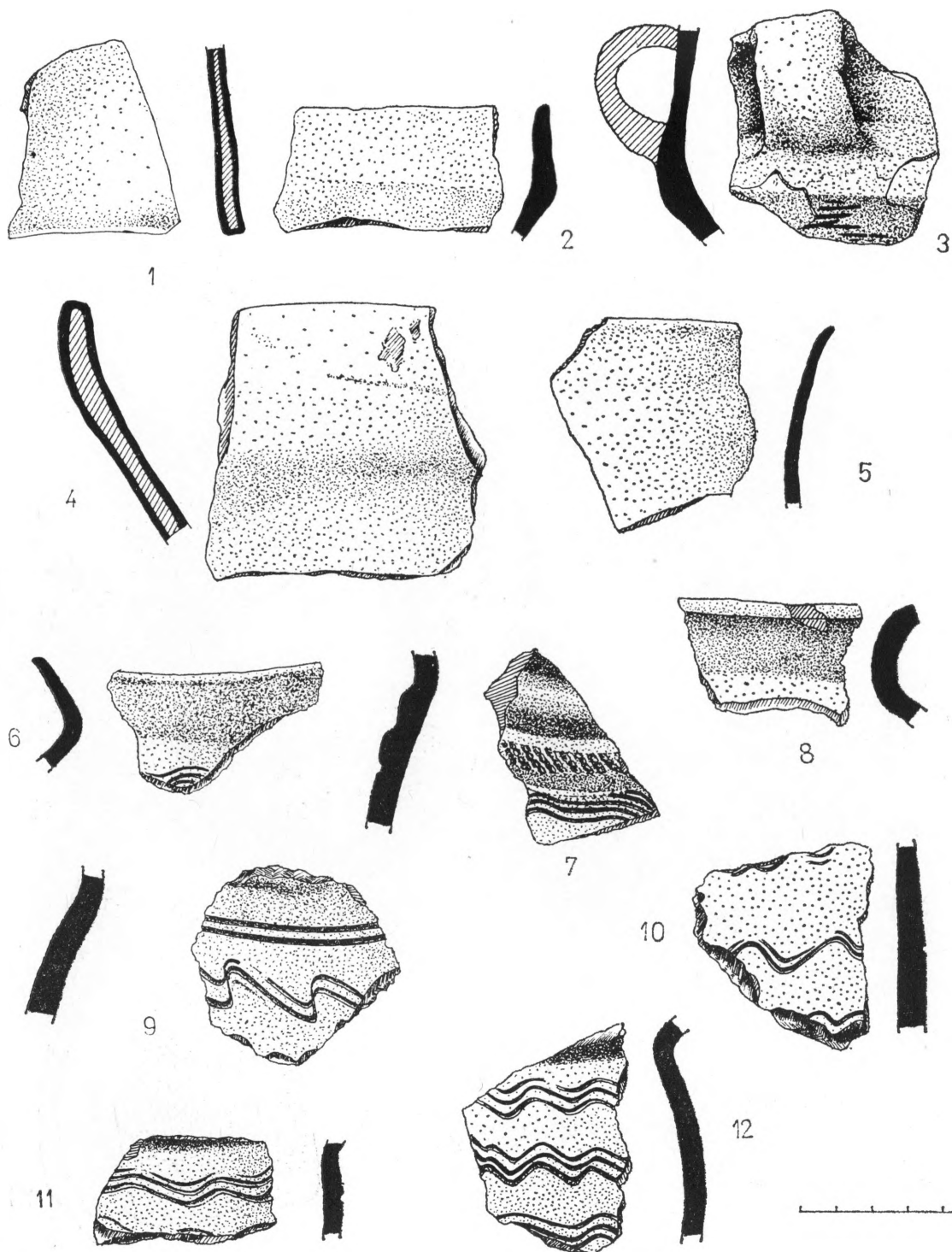
⁸⁴ Novi elementi su, prije svega, drugačiji način izrade i pečenja fine crne keramike, koja ima i vrlo tanke stijenke, rjeđa upotreba kanelura na zdjelama s uvučenim obodom, smanjivanje i nestanak facetiranja s unutarnje strane oboda i sl. Međutim, promatra li se ovaj proces evolucijski, možemo gotovo za svaku ovu pojavu naći logičan razlog u postupnom mijenjanju mode.

crteži: J. Fluksi

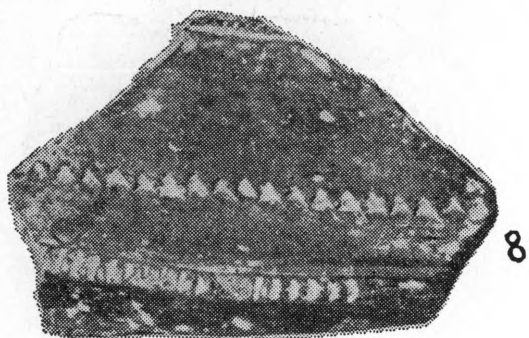
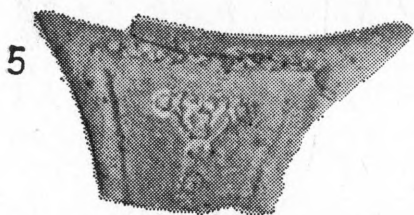
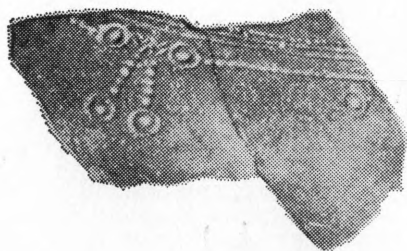
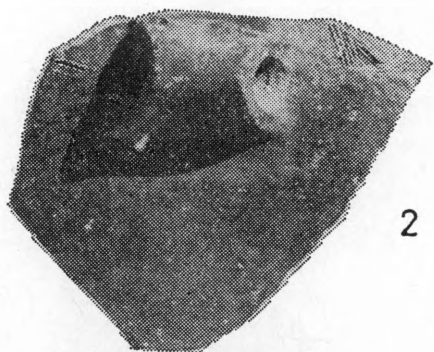
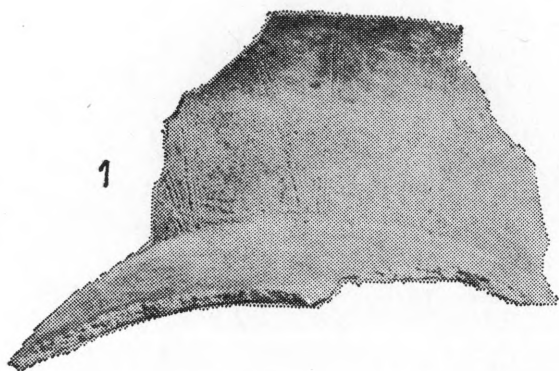
KOPRIVNICKI BREGI-SEČE, 1981. 1-5: jama S-I (Grube S-1); 6-7: jama S-II; 8-10: sonda I; 11: sonda II; 12: površinski nalaz (Oberfläche)

orteži: J. Fluksi

1-5: KOPRIVNICKI IVANEC-VOJNIK I, 1981, ognjište 1 (Feuerherde 1) 6-12: KOPRIVNICKI BREGI-SEČE, 1981, sonda II, kovačnica (die Schmiede)

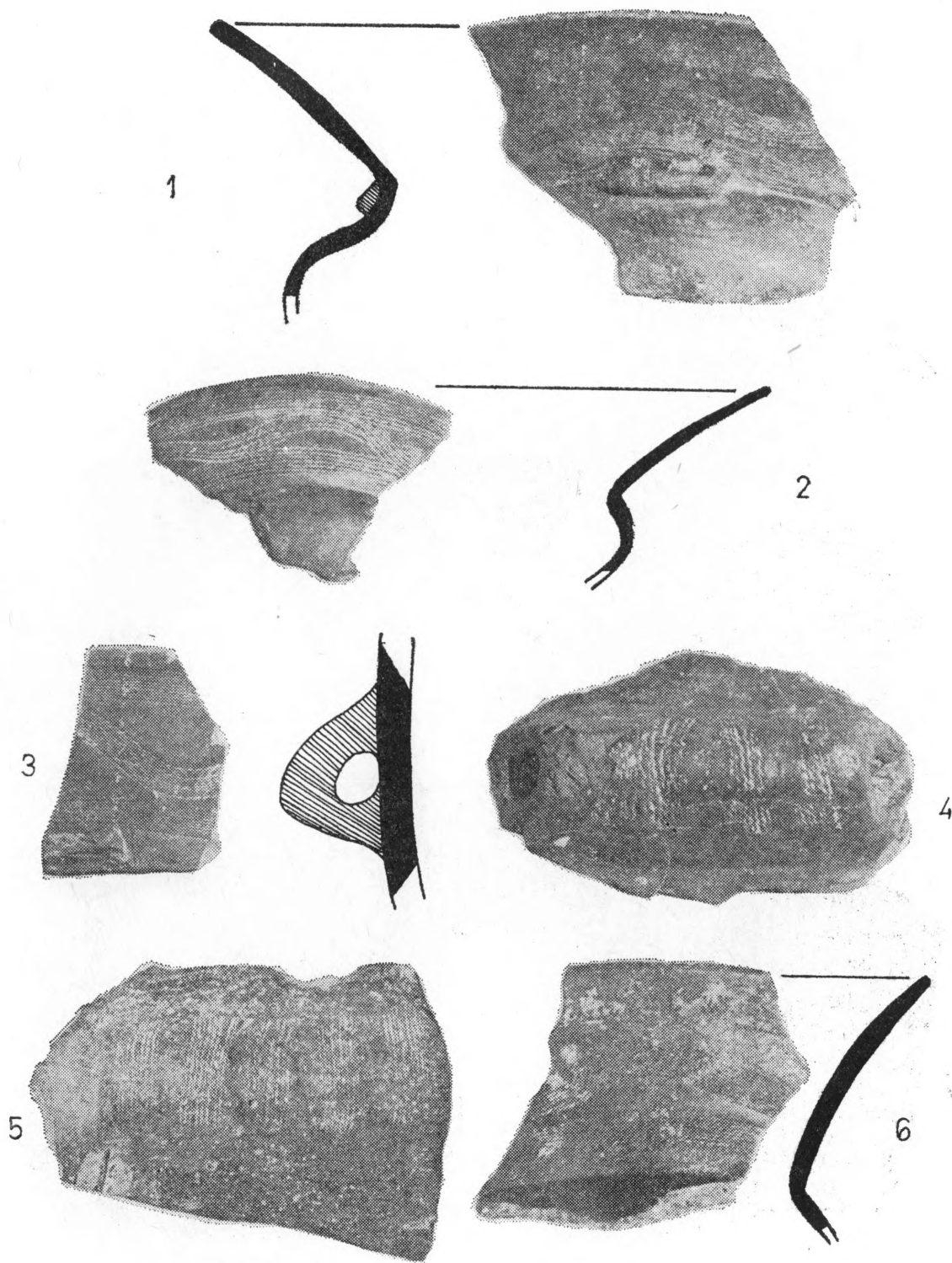
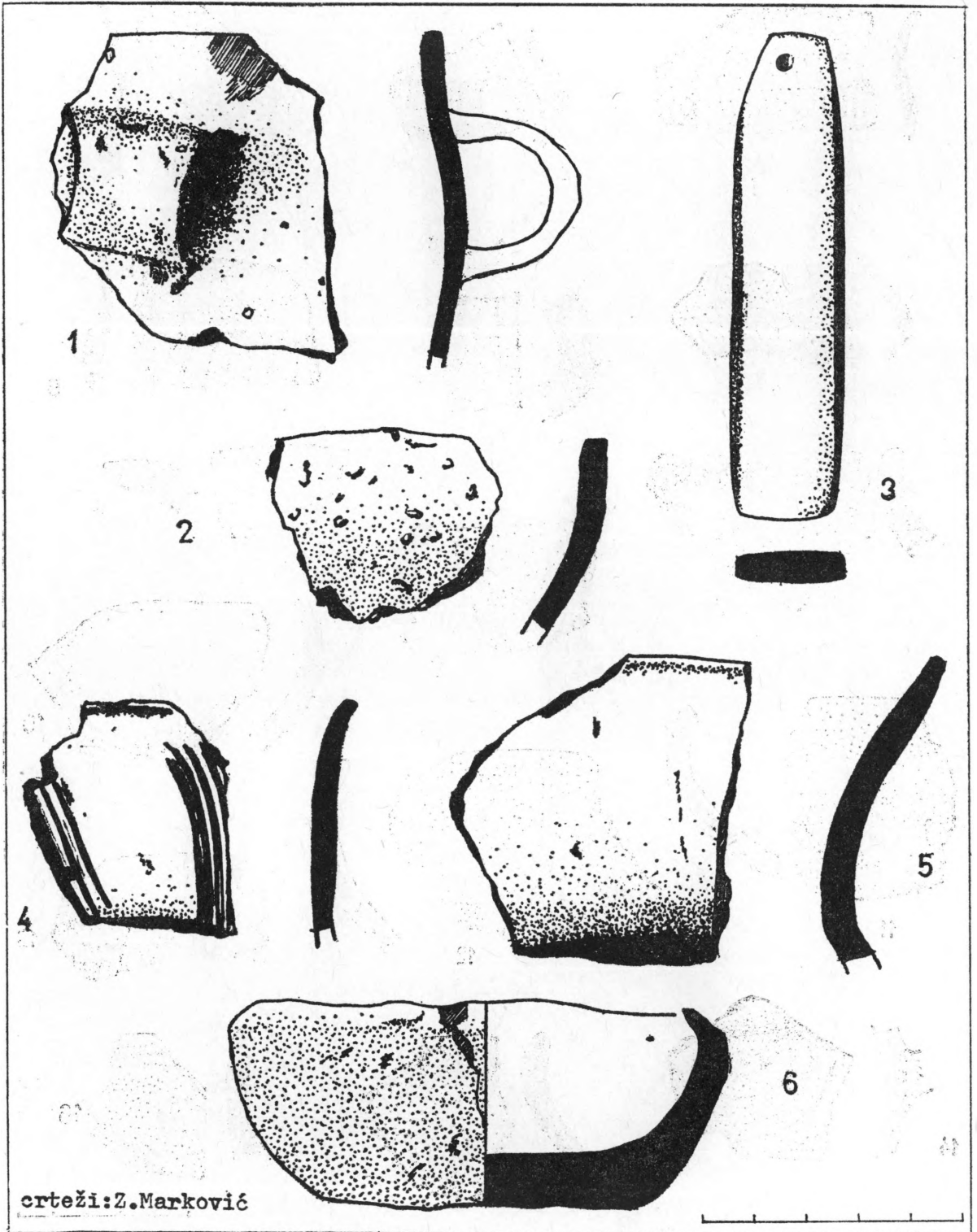
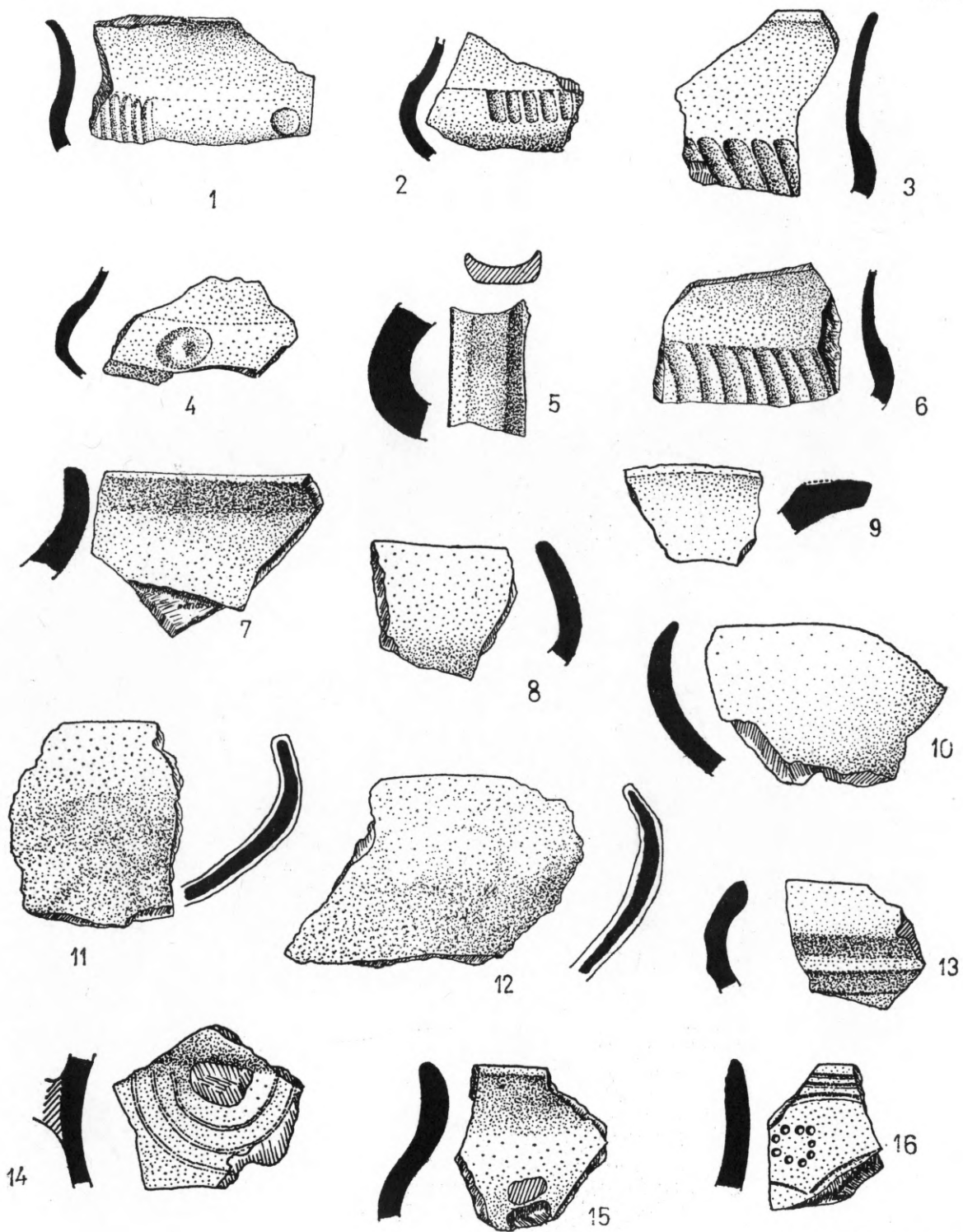

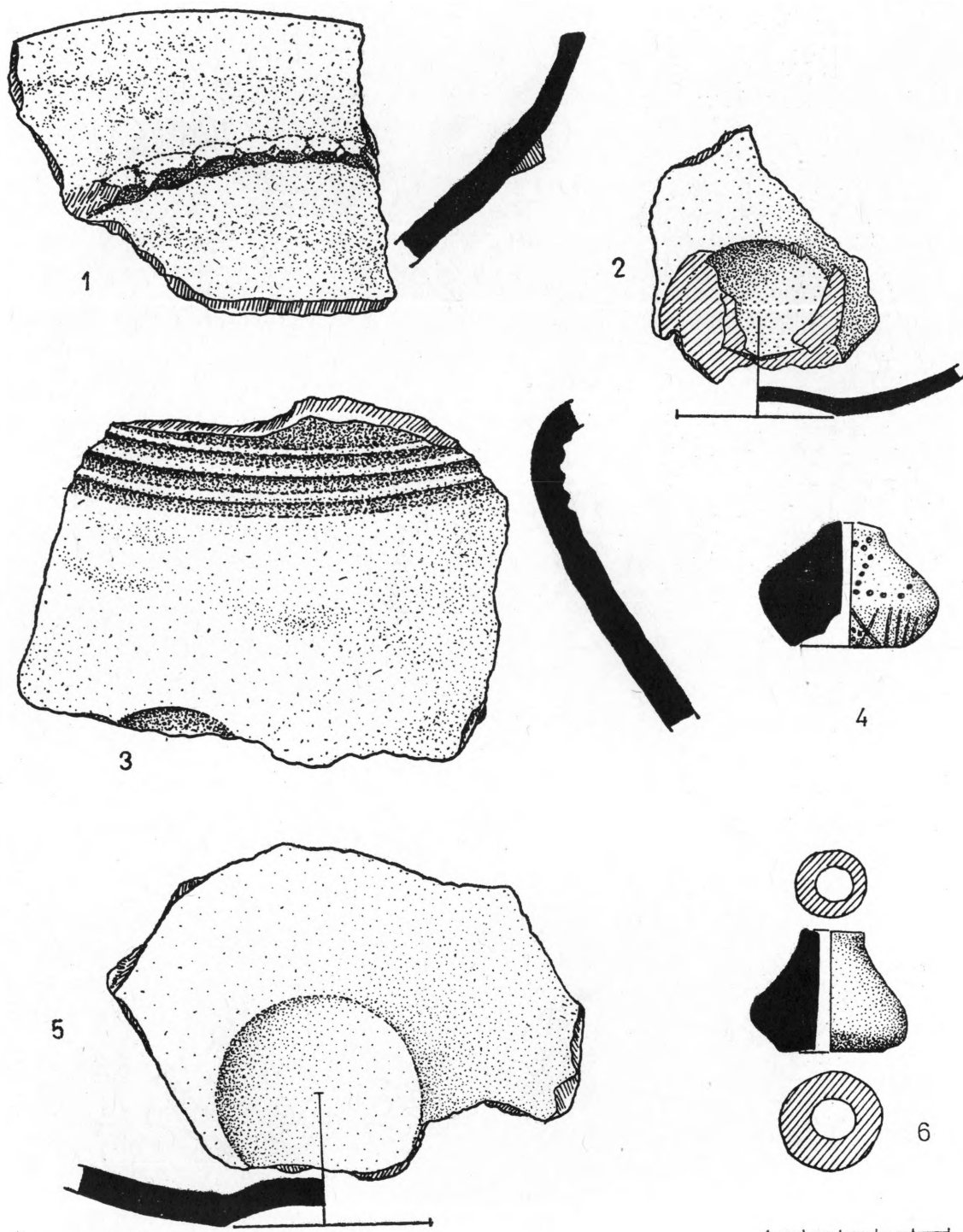
foto: Z. Demo
KOPRIVNIČKI IVANEC-PISKORNICA, 1981, 1-6: jama 1 (Grube 1)

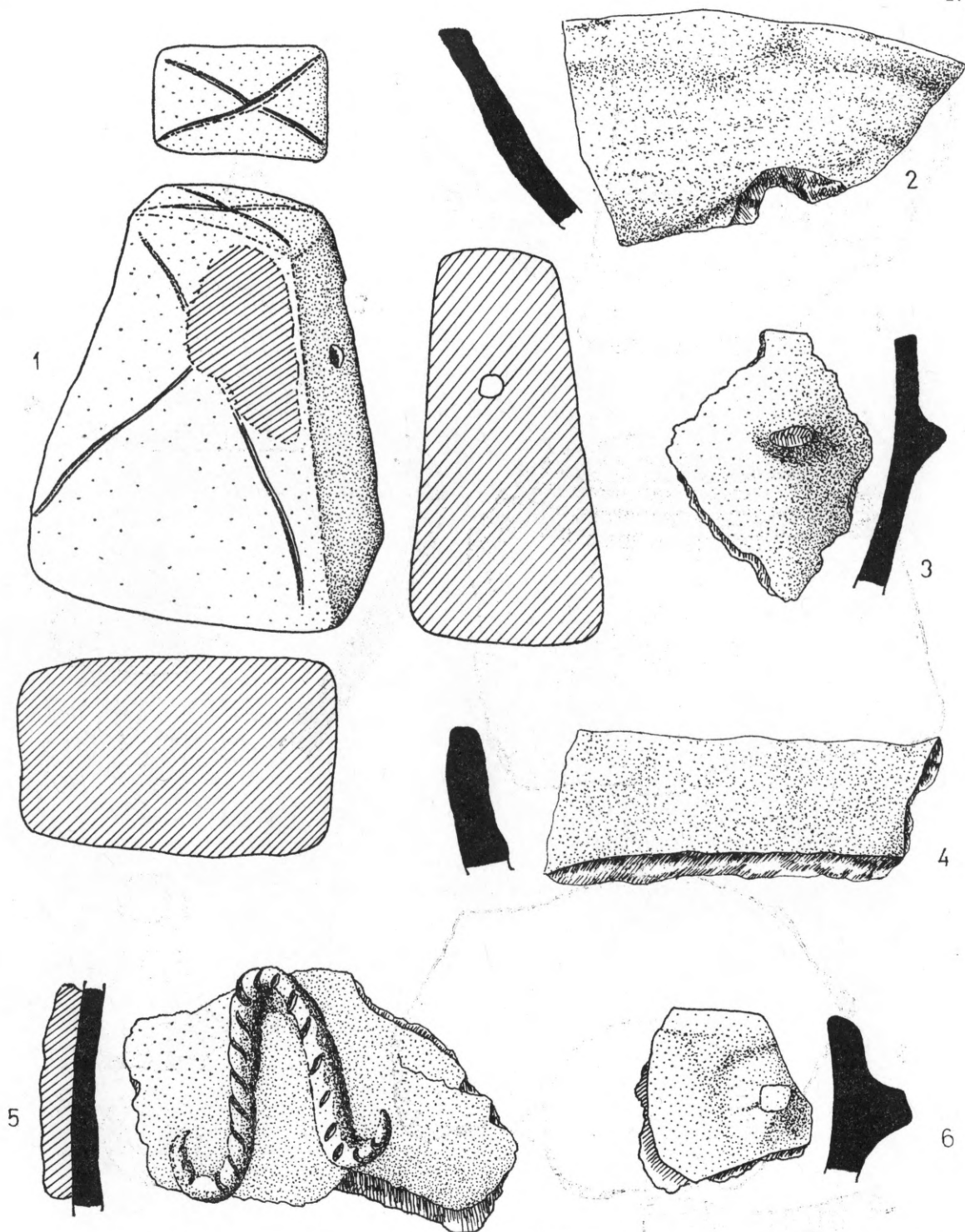

crteži: J. Fluksi
FARKASIC P, 1981
1-13, 15: jama 1 (Grube 1); 14, 16: površinski nalazi (Oberfläche)

crteži: J. Fluksi
 FARKASIĆ P, 1981
 1-3, 5-6: jama 1 (Grube 1); 4: površinski nalaz (Oberfläche)

crteži: J. Fluksi
 FARKAŠIĆ P, 1981
 1-6: jama 1 (Grube 1)

³⁵ Kontinuitet je naročito vidljiv na bosanskim gradinama, gdje se nailazi na dokaze o dugotrajnosti pojedinih naselja (npr. B. GOVEDARICA, GCBI XX/18, 1982, str. 111. i d.). U sjevernoj Hrvatskoj kontinuitet je vidljiv npr. na nekropoli Dalj (v. K. VINSKI-GASPARINI, Znanstveni skup Varaždin, 1975, str. 138), u bosanskoj Posavini na nekropoli Donja Dolina (Z. MARIC, GZM XIX, 1964, str. 22. i d.) itd.

Zorko MARKOVIĆ

ERGEBNISSE DER ERFORSCHUNG PRÄHISTORISCHER LOKALITÄTEN IN DER UMGEBUNG VON KOPRIVNICA IM JAHRE 1981

1981 führte das Museum der Stadt Koprivnica an mehreren in der Umgebung befindlichen Lokalitäten kleineren Ausgrabungen durch, die zu einem besserem Verständnis einiger Zeitabschnitte in Nordkroatien, vor allem in seinen nordwestlichen Gebieten führen können. Eine kleinere Versuchssondierung (Lokalität Gola-Vlaško polje) erbrachte jedoch nicht genügend konkrete Ergebnisse.

KOPRIVNIČKI BREGI — SEČE: An dieser Lokalität wurden die 1979 und 1980 begonnen Nachforschungen fortgeführt, so dass nun eine Fläche von insgesamt 162 m² erforscht ist. In Sonde I wurden Teile einer grösseren prähistorischen Grube mit einer Feuerstelle in einem Abschnitt (Grube S—I, Abb. 1) festgestellt, und in Sonde II der festgestampfte Boden einer mittelalterlichen Schmiede, unter dem sich eine kleine prähistorische Grube S—II befand (Abb. 2). Die aus dem Mittelalter stammenden Keramikfunde auf dem Boden der Schmiede (wo sich auch Klumpen von Eisenschlacke befanden) können ins 9 — 10. Jh. datiert werden (T.3/6—12)⁹. Die Funde in den Gruben S—I und S—II gehören der entwickelten SEČE-KULTUR an, d. h. sie ähneln den Funden des Jahres 1979⁹. Die hohlen Füsse von Fusschalen sind zylindrisch und weisen ein Loch auf (T.1/2). Die bikonischen Schüsseln mit einem kurzen oberen Teil sind mit einem kurzen oberen Teil sind mit vertikalen Linien verziert (T.1/3). Die bikonischen Töpfe mit breiten Griffen sind mit flachen Grübchen (T.1/4), einige Schüsseln mit eingekerbten Grübchen (T.1/7) versehen. Einige der Griffe besitzen jeweils zwei kleine Hörner (T.1/10)⁹. Vertreten sind auch Amphoren — Töpfe mit Henkeln am Bauch (T.1/1). An der Oberfläche fand man zudem das Fragment eines Gefässbodens mit späte Stichbandornament (T.1/12)⁹. Die Seče-Kultur muss zeitlich früher angesetzt werden, als dies der im Sammelband »Podravski zbornik« 81 enthaltene Text behauptet, d. h. wir müssen sie im Horizont von Brodzany-Nitra (nach Pavuk und Šiška der Horizont Lengyel III) annehmen^{11,18}, weiters im Horizont der Tiszapolgár-Kultur, also zu Beginn des Aeneolithikums (mindestens im ältere Phase der Seče-Kultur), vor der Lasinja-Kultur und nach Ende des Horizonts von Vinča D—2 und Sopot III. Ähnlich verhält es sich auch mit der Lokalität Letičani bei Bjelovar^{21,32} und wahrscheinlich auch mit Ajdovska jama in Slowenien, wo die Lengyel-Kultur der Lasinja-Kul-

tur vorangeht³⁰. In diesem Sinne empfiehlt es sich, auch die Ähnlichkeiten mit einigen Lasinja-Formen und Verzierungen an der Lokalität Seče in Betracht zu ziehen: echte Lasinja-Fragmente sind erst in der Oberflächenschicht vorzufinden, sie sind folglich jünger als die der Seče-Kultur entstammenden Funde (ausser vielleicht die Funde der späte Seče-Kultur).

KOPRIVNIČKI IVANEC — VOJNIK I: An dieser Lokalität wurde eine Versuchssonde eingesetzt und eine kurzzeitige Feuerstelle entdeckt (Abb. 3). Die Funde fallen in die frühe Phase der Lasinja-Kultur, worauf die noch nicht entwickelte Ornamentik (T.2/11—19,21) und die Formen hindeuten, besonders die bikonischen Schüsseln (T.2/1, 2, 10, 15), Tassen (T.2/8), kleinen Krüge (T. 2/7,9) und Töpfe (T.3/3), wie auch die zylindrischen, hohlen Füsse (T.3/1)²⁴. Man fand ebenfalls Formen, die als Plastiken angesehen werden können (T.2/4—6). In der Umgebung von Koprivnica und Đurđevac sind bis heute vier Lokalitäten der Lasinja-Kultur bekannt: neben der bereits erwähnten sind dies Koprivnički Bregi-Seče (Oberflächenschicht)²⁵, Ludbreški Ivanac-Polje²⁶ und Sirova Katalena²⁷. Bemerkenswert ist, dass in der Podravina, von Varaždin bis Đurđevac, hauptsächlich Lokalitäten früheren Stufen der Lasinja-Kultur bekannt sind, während südlicher, in der Umgebung von Križevci und Bjelovar auch späteren Phasen nachgewiesen werden können. Bei den jüngsten Ausgrabungen eines Komplexes von Lokalitäten bei Vučedol (A. Durman, unveröffentlicht) stellte man das Vorhandensein einer unter drei Siedlungshorizonten der Vučedol-Kultur liegenden, auf die Lasinja-Kultur verweisenden Schicht fest — ein weiteres stichhaltiges Argument für eine frühere Datierung der Lasinja-Kultur auch in Slawonien³³. KOPRIVNIČKI IVANEC — PIŠKORNICA: An dieser Lokalität stiess man auf eine sehr grosse, nicht tiefe Grube, in der nebeneinander grosse Mengen von Litzen-Keramik und nordpanonischer inkrustierter Keramik gefunden wurden (Abb. 4—6). Die Litzen-Keramik ist an den Halsen und Henkeln von Krügen, Tassen und Amphoren mit geradlinigen, zig-zag und wellenförmigen Litzen-Bändern verziert (T.5/1—6). Die größeren Gefässe besitzen grössere Ausmasse (Amphoren und Töpfe — T.4/1, T.6/4) und sind, Ornamenten und Formen nach zu urteilen, wahrscheinlich vorwiegend der panonischen inkrustierte Keramik zuzuordnen (T.4/1, T.6/4). Die nordpannonische inkrustierte Keramik weist Ornamente aus engen horizontal verlaufenden leiterförmigen Bändern, sich aneinanderreihenden Einstichen, kleinen konzentrischen Kreisen, die Anhänger imitieren, netzförmig gestrichelten Dreiecken, horizontalem engem Fischgrätenmuster und schrägen plastisch hervortretenden Rippen auf (T.4/3—8), während man bei der groben Keramik gebündelten Einschnitten, vertikalen, nachlässig wie mit einem Kamm gezogenen Strichmustern und in gleicher Weise ausgeführten Wellenlinien begegnet (T.4/1,2, T.6/4). Man muss jedoch in diesen Zusammenhang auf

die noch ungelöste Frage der Genesis der Litzen-Keramik hinweisen. In Nordkroatien sind bis heute 15 Lokalitäten bekannt, die die frühe Phase (Wellenlinie) und späte Phase (geradlinig verlaufende Bänder) der Litzen-Keramik belegen^{34,35}. Die bisher gültige, von der Annahme ausgehende Theorie, die Litzen-Keramik rühre ausschliesslich von der Ljubljana-Kultur her, vermag es aber nicht, auf alle Fragen der Entstehungsproblematik Antwort zu geben. Im Repertoire der Kisapostag-Kultur begegnet man der Litzen-Keramik verwandten kleineren Krügen, Tassen und Amphoren^{40,44,46} und nimmt an, dass gerade diese Kultur an der Genesis pannonischer inkrustierter Keramik, mit der sie in drei Fällen gemeinsam auftritt, Anteil hat (Koprivnički Ivanec-Piškovnica, Podgorač-Breški und Đakovo-Grabrovac)⁴⁸. In den Vindija-Höhlen und der Grossen Höhle (Velika pećina; beide im Kroatischer Zagorje) sind Elemente anzutreffen, die der Kisapostag-Kultur verwandt sind^{49,50}. Verwandtschaft weist auch der kleine Krug aus Maribor auf⁵¹. Diese Lokalitäten könnten daher der Stufe I—A, Koprivnički Ivanec-Piškovnica und Đakovo-Grabrovac der Stufe I—B zugeordnet werden, die Lokalitäten Podgorač-Breški und Novigrad a.d. Sava jedoch der II. Stufe der Litzen-Keramik.

FARKAŠIĆ P: Diese Lokalität befindet sich in der unmittelbaren Nähe von Koprivnica, an den sanft abfallenden Hängen der Bilogora. In Sonde I entdeckten wir die Überreste einer grösseren Grube mit viel verbrannter Erde und Kohle, mit Keramik-gefässen und ungefähr 30 pyramidalen Gewichten, die darauf schliessen lassen, dass es sich hier um einen grossen Töpferofen handelt⁶², obschon die Ausmasse eher auf einen Wohngruben hindeuten (Abb. 7—9). Im erforschten Teil erreichte die Grube eine Fläche von 7x5 m. Der untere Teil (25—30 Zentimeter dick) bestand aus festgestampften Schlamm, weil die Grube aus einer Tonschicht in eine Schicht gelblichen Sandes gegraben wurde. Die Verzierung der groben Keramik (tiefe Schüsseln, grössere und kleinere Töpfe, Pfannen) besteht aus plastischen »Ketten« (T.8/1, T.9/5). Das Übergangsgeschirr kennt Schüsseln in Form einer

Halbkugel und leicht bikonische Schüsseln mit einem eingezogenen oberen Teil (T.7/10—12, T.9/2), weiters grössere und kleinere Töpfe. Die Gefässe sind mit stumpfen oder spitzen plastischen Applikationen versehen (T.9/3,6). Das wirklich feine Geschirr ist von schwarzer oder grauschwarzer Farbe und glattgeschliffen. Der Effekt des Glattschleifens ist teilweise bekannt häufiger begegnet man aber tiefen Kannelierungen und daneben kleinen, manchmal in der Mitte hervorgewölbten Vertiefungen (T.7/1,4). Die Formen umfassen Amphoren, kleine Töpfchen (T.7/1—4,6,7,15), Tassen (T.7/5), bikonische Schüsseln mit eingedrückten Rändern und leicht geschragten Kannelüren (T.7/8,13), kugel- und halbkugelförmige Schüsseln, Teller. Die Gefässböden sind in der Mitte leicht vertieft (T.8/2,5), die Griffe weisen eine gefurchte Vertiefung auf (T.7/5). Ausser Geschirr fand man auch eine grössere Anzahl von pyramidalen Gewichten (T.9/1), bikonischen und konischen Gewichten (T.8/4,6), die teilweise mit Ornamenten geschmückt sind (T.8/4). Ebenfalls traf man auf Tonringen und steinerne Stössel (an der Oberfläche). Für die Keramik sind mehrere Entsprechungen belegbar, so in Sv. Petar Ludbreški⁶⁶, Sigetec Ludbreški⁶⁷, Goričan⁶⁸. Annähernd analoge Exemplare bietet eine Reihe anderer Lokalitäten: Martijanec⁶⁹, Libna⁷⁰, Podzemelj⁷¹, Kaptol⁷², Legen⁷⁴, Veliki Nerajec⁷⁵ und Fundstellen in der Wojwodina⁷⁷.

Den Entsprechungen nach zu urteilen, müsste diese Lokalität zeitlich der älteren Eisenzeit angehören, der Zeit Ha C, möglicherweise D1. Auf die folgerichtige Entwicklung der Keramikherstellung aus der Urnenfelderkultur soll hingewiesen werden, was gleichzeitig zu Überlegungen über die Bevölkerungskontinuität anregt⁸². Funde unter Tumuli, die ein Indiz für Religions- und Brauchtumswandel darstellen, zeigen oft, dass es sich in vielen Fällen um eine militärische Aristokratie handelt (z.B. Kaptol, Martijanec, Draganić, Jalžabet etc.)⁸³, so dass auch dies bei Erwägungen über Veränderungen und Kontinuität berücksichtigt werden sollte.

(Aus dem Kroatischen von Gabriele POPOVIĆ)